

XXIX, 159.

AZ

ALSÓFEHÉRMEGYEI

TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI

E G Y L E T

NYOLCZADIK

ÉVKÖNYVE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1 tervrajzzal és 3 képpel.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBOL

SZERKESZTI

DR. KÓRÓDY PÉTER,
theologiai tanár, egyleti első titkár.

Kiadja az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet.

GYULAFEHÉRVART,
PÜSP. LYC. KÖNYVNYOMDÁJA (PAPP GY.)
1896.

Tartalom.

	Lap
I. A' portai adó Erdélyben a nemzeti fejedelmek alatt, Veszely Károlytól	3
II. Pápai Páris Ferencz fiai élete és irodalmi működésük. II. Rész. Makkai Domokostól	19
III. Legritkább jelenségek Alsófehérvármegye madárvilágában, Csató Jánostól	31
IV. Apulmi maradványok. Hatodik közlemény. Dr. Cserni Bélától .	35
V. Alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet működése az 1894 - 95. évben. Dr. Kóródy Pétertől	52
VI. Az egylet tagjainak névjegyzéke	67
VII. Azon társulatok, melyekkel az egylet csereviszonyban áll . . .	73

B Kivonat az egylet alapszabályaiból.

3. §. *Az egylet székhelye*: Gyulafehérvár.

6. §. *Az egylet célja*: Alsófehérmegye területén a történelmi multat földé-
riteni; a természettudományokat művelni s különösen Alsó-Fehérmegyét és
környékét e szempontból vizsgálni.

A megyében és határaiban elszórva létező ősi, ó-, közép- és újabbkori
műrésziségeket, ásatások, adományozás — esetleg vétel útján — úgy az állat-,
növény-, ásvány- és egyéb a természettudomány körébe tartozó gyűjteményt
megszerezni . . . s azokat Nagy-Enyeden és Gyulafehérvárt felállítandó gyűjtő-
hely számára összegyűjteni stb. Célja továbbá magán vagy közgyűjteményeket,
vagy egyes tárgyakat, levéltárakat s egyes okiratokat gondozás alá, letét, vagy
bizományba venni.

8. §. *Az egylet tagja lehet*: minden feddhetlen előéletű mindkét nembeli
egyén, továbbá község, vagy más erkölcsi személy, vagy egylet, mely utóbbiak
magukat egy kiküldött által képviselteshetik.

9. §. *Az egylet tagjai*:

a) tiszteletbeliek, kik a tudomány, művészet, vagy kézműipar körében
kivivott; vagy a társulat irányában tannított kitünő érdemeikért a választmány
által ajánva, a közgyűlés által ilyenekül megválasztatnak;

b) örökös alapító családok, vagy testületek, melyek egyszersmindenkorra
legalább egyszáz (100) forintot fizetnek az egylet pénztárába, s melyek magukat
bejelentendő tag által képviselteshetik;

c) alapítók, kik az egylet pénztárába egyszersmindenkorra ötven (50)
forintot fizetnek és pedig akár készpénzben, akár 5% ot, jövedelmező
értékpapirokban. Alapító lehet még a választmány javaslatára az is, ki kiváló

AZ
ALSÓFEHÉRMEGYEI
TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
E G Y L E T

NYOLCZADIK

É V K Ö N Y V E .

BCU Cluj / Central University Library Cluj
1 terürajzzal és 3 képpel.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

DR. KÓRÓDY PÉTER,
theologiai tanár, egyleti első titkár.

*Kiadja az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és
természettudományi egyesület.*

GYULAFEHÉRVÁRT,
PÜSP. LYC. KÖNYVNYOMDÁJA (PAPP GY.)
1896.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

105453

I.

A portai adó Erdélyben a nemzeti fejedelmek alatt.

Irta és az 1895. évi közgyűlésen felolvastatta:

VESZELY KÁROLY,

prépost-plebános, egyleti tb. elnök.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Bevezetés.

Izabella, Zápolya János özvegye 1556-ban a Szász Sebesen Oculi vasárnap körül tartott országgyűlés által Zsigmond János kiskorú fiával az erdélyi fejedelmi székbe visszahelyeztetvén, Konstantinápolyba minden évben tíz ezer aranyot küldött ajándékképpen.

E jó akarata — mondja jeles történetírónk Benkő József — idővel terhes adóvá nőtte ki magát. A fényes porta I. Rákóczi Györgytől az addig fizetett tíz ezer arany helyett tizenöt ezeret követelt, mit egyébiránt Rákóczi megtagadott. 1666-ban az eredetinek már háromszorosát érte volt el az adó összege, mely gyakran többet tett, mint a fejedelem és az ország számára kirótt adó.]

Ezen, a török császárnak fizetett adón kívül több más, különböző czimeken felhajtani szokott adók terhelték Erdély lakosait, melyeket szintén Konstantinápolyba kellett küldeni; nem is említve azt, hogy valahányszor a török sereg bejött Erdélybe, annak teljes ellátásáról az országnak kellett gondoskodnia. Voltak esetek továbbá, hogy valahányszor a fejedelem vagy az ország a fényes kapu kegyét akarta megnyerni, annak útját is fényes aranyokkal kellett egyengetni.

Van szerencsém a mélyen tisztelt gyűlésnek azt az utasítást bemutatni, melynek nyomán kellett azon követnek eljárni, ki az adót vagy ajándékot Konstantinápolyba vitte.

Ez utasítás oly részletesen, oly közvetlenséggel van megírva, hogy annak felolvasása — úgy remélem — nem lesz unalmára a mélyen tisztelt közgyűlésnek.

Az utasítás először a személyeket és a nekik átnyújtandó összegeket sorolja fel, azután adja elő a követ és kísérete teendőit.

Az okirat maga mind irányát, mind a betűk alakját tekintve a XVII. százév derekán keltnek mutatkozik; a közlőnek birtokába néhai Cserei Farkas nyugalmazott főkörmányszéki tanácsos hagyatékából jutott.

A portai ajándékoknak rendi.

1. A császárnak tizenkét aranyos kupák, egy korsó, egy medenceze, tizenkét solyom és nyolezvcanezer taller imper . . . 80,000.
(A mosdóban és kupákban kell lenni 135 gira ezüstnek.)
- 2 A fővezérnek hat kupa és tizenkét száz imperialis Taller 1200.
3. A hat diványtülő vezéreknek tizenkét kupa és tizenkét száz taller, mivel egyiknek egyiknek jár két két kupa és két két száz tallér s így summája ezeknek kupa . . . 12.
taller imper . . . 1200.
4. A Mufflinak két kupa pénz nem jár.
5. A fővezér Tihájának egy kupa és taller imper . . . 300.
6. A Csauz Bassának egy kupa és taller imper . . . 100.
7. A Rezc fendinek egy kupa és taller imper . . . 20 .
8. A Kaputslár Tihájának egy kupa és taller imper. . . 100.
9. A Bujuk Teskeretsinek taller imper. 100.
50*)
10. A Kutsuk „ „ taller imper. 50.
25*)
11. A főtölmácsnak száz aranyat aureos nro 100.
(A főtölmácsnak, mikor jutott, néha egy kupát is adtak a követ urak a fentforgó dolgokban szolgálatjokhoz képest, de én időmben egyszer sem adtunk.)
(In A. 1684 A főtölmácsnak adtuk száz tallért, többet nem.***)
A kaputslar Tihájának adtuk egy kupát és taller 50 ötven.
A Bujuk Teskeretsinek adtuk ötven taller . . 50.
A Kutsuk Teskeretsineknek huszonötöt taller nro. 25.

A Császár kapujában való költség.

Kapi Agának jár oszpora nro	1000.
Belső komornyikoknak jár oszpora nro	1000.
Kaputsi Bassinak jár oszpora nro	1000.
Kaputslar Tihájának jár oszpora nro	1000.
Csauz Bassának jár oszpora nro	1000.
Jes Kapuban jár oszpora nro	1000.
Külső Hasznadaroknak jár oszpora nro	300.
Csauzságnak tizedeseknek jár oszpora nro	600.

*) Későbbi jegyzések.

**) Thalerus, ez a pénz Csehország Joachimsthal nevű városától vette nevét, hol Schlick gróf kezdte legelőször veretni, az előtt numus uncialis vagy vastag garas volt a neve. Értéke 2 ft. pp.

Mataracsinak jár oszpora nro	120
Pejakeknek jár oszpora nro	120.
Sátor vonóknak jár oszpora nro	120.
Székhorozóknak jár oszpora nro.	120.
Vizhorozóknak jár oszpora nro.	120.
Hat sereg Zantsaroknak jár oszpora nro	600.
Lámpás horozóknak jár oszpora nro	400.
Testifatsinak jár oszpora nro	1000.
Peskettsi Agának jár oszpora nro	500.
Külső kapura jár oszpora nro	120.
Kalaklasoknak jár oszpora nro	200*)

Ez az régi forma, de a császár udvarából eljő a követhoz egy ur, kinek neve Petsketsi Aga, az egy jegyzést hoz, kin sok urak subscriptiói vadnak, a summa is ott van írva, azt mindenkor aszerint kívánják, most is subscribálni kell s egyszersmind is veszi kezébe. A császár Musikassinak három vagy négy taller. Öszveséggel jár ezeknek tizenegy ezer száz oszporájok, mely teszen Taller Leones. nro 91. s két

Az fővezér kapuján való aproték ajándékok.

Bulyugh Bassának	Taller nro	4.
Felső Kaputtsinak	Taller nro	4.
Alsó Kaputtsinak.	Taller nro	2.
Kengyelfutóknak	Taller nro	2.
Belyigtsi Effendinek	Taller nro	5.
Memtuptsi Effendinek	Taller nro	5.
Bastelhits Csauznak	Taller nro	10.
Szald Csauznak	Taller nro	4.
Két Mataratsinak	Taller nro	2.
Musikásokk	Taller nro	2.

A követ urnak ház öltözetet ad a Ssu Bassa.

- Két divány szönyeget.
- Két kisebb szönyeget.
- Két ketszet.
- Két velentzét.
- Egy lasmakot.

*) (1 taller teszen 2 ttot p. p. vagy 120 oszporát és így 60 oszpora teszen 1 ttot, tehát 1 oszpora egy régi ezüst vagy is konvenziós krajezárt.)

Egy aranyos paplant.

Két bársony vánkost.

Négy vagy öt gyéként.

Ha penigh pénzül akarja felvenni jár azért tizenegyezer száz oszpora, a mely teszen Taller leones 92 $\frac{1}{2}$.

Ezért az Csauznak jár tizennyolcz Tallér vagy 18 tallért érő paripa.

A Portára indult követeknek observatioi.

Isten segítségéből utra indulván, leszen a követnek a törökökkel legelső dolga a Dunán, hova is minek előtte érkeznek, a közelbik háló helyről küldje el egy vagy két emberét, ki alkudjék meg a hajósokkal, mert a követ oda érkezésében az alkalom is drágább, az általkelés is leszen, csendes üdőben egy szekértől egy tallér, háborgóban kettő, vagy másfél vagy a mint alkhatni, a pénzes szekerektől is a követ ur fizet meg.

Általkevén a vizen az orosz Csiki harminczadással ha szemben akar is lenni a követ ur, ha nem is, szabadságában áll; de annak honorariumját innét hazol megvigye, mely öt sifig tisztességes posztó, azt akkor oly könnyű helyen tartsa, hogy praesentáltathassa neki, ezt a posztót a fejedelem szokta küldeni, ebben mindazonáltal jó volna a követ urnak ezt cselekedni, hogy menőleg csak valami mézes pogácsával, egy gyöngyházaz késsel és egy palaczk akavitával látogattatná meg a harminczadost és kéretné azon, hogy a régi, jó szokás szerint a jó szomszédságot tartsa meg, az Ur ő Nagysága jövő járó szolgálait ne interturbálja, mi is a mi résztünkről a vele való barátságot continualjuk, közelebb pedig a Fejedelem küldte posztót is visza jövet megadjuk, de ugy, hogy a visszajövendő szekereinket valami praetextus alatt ne infestálja, mert a felől a Fejedelem a fővezért is megtalálja, mivel azok nem kalmár, hanem hatalmas Császár szolgálatjában járó szekerek.

Itt a posztónak megadását azért kell, ha lehet visszajövetelre hagyni, mert a visszajövendő személyeknek háborgatásában inkább tartozodik (igy!), másik az, hogy néha a követ visszatéréseig a harminczados vagy priválozik, vagy meg hal s a következő tiszt praedeccessora ajándékjával a szekerek körül való inportunismustól keveset tartozkodik.

Mindezek meglévén is, csak ezekre a követ ur visszajövvő szekerek dolgát ne bizza, hanem minekelőtte őket a portától megin-

ditaná, szerezzen egy severum mandatumot, mely nem csak szokott stilussal legyen, de hogy a szekereket fel ne hányhassák a Dunán, specificie igen stricte legyen irva, melyet a követ ur adjon a szekerekkel kijövő meghitt embereknek a végre, hogy ha a harminczados vagy annak hoptsiheri refraktariuskodnának, a parancsolattal hihassa a kadi eleibe a követ ur embere, mindazonáltal ha kéntelenek nem lesznek vele sokáig ott ne kotzódjanak, mert néha csak boszuságból is felúntak mindent némely követnél, senki nem tett róla. De a ki keservesebb, ha titkon szabadult, rab leszen a szekerek körül, csak azokra nézve is igen veszedelmes leszen ott a késedelmzés.

Innét valakit a szokás szerint elküldhet a követ Ur a Portára hirt adni, hogy által ment a Dunán az adó, kinek is egy kaftányt szoktak volt adni, de az elcsepent.

Szálló helyre minek előtte a követ ur maga beérkeznek, két meghitt embert be küldjön, kik minek előtte a követ jövetelét kimondanak abraknak, szénának árát felnyomozzák, mert ez ha a követ maga bemenetelére marad, mindent kettes áron veszen, azomban érkezve maga is circumspiciáljon, mert néha az elől elment embere is kereskedik.

Legyen a követ ur körül mindenkor mindentéle költő pénz, mert külemben néha többet költ mint kellene, s néha a becsületnek esik hja.

Isten a követ utját annyira vezérelvén, a Portához közelyebbik háló helyről ismét küldjön be az kapitáához a végre, hogy vagy hat tollas csauzzal jöjjön ki a városon kívül, ha csak fertálymolyföldnyire is a követ ur eleiben, kik a követet kísérik be szállására, holott is a követ ur adjon egy egy tallért nekik.

A város kapuján való kapusoknak szabadságában áll a követnek mit ad, kiknek mikor a kapun bemegyen semmit se adjon, mert a szállásra is elmennek, ott akkor adhat egy tallért nekik.

Mikor a Kapitáha a csauzokat kéri, kik a követ eleiben kimenjenek, ugyanakkor kérjen egy emberséges csauzt is, aki a követ mellett continuuskodjék, de ne olyat, aki a követ erszényével kereskedjék, hanem a ki hiven szolgáljon, kivályképen (!) a követ praemenda pénzének kifogásában kívántatik szinceritása, mert abban a kiadóval gyakrabban a követ kárára egyet szoktak érteni; a premenda pénzék mind kezdő idejében, mind continualásában, ha nem lesz, ki ahöz tudjon, meg csallják a követet, meg kezdetben,

mert azon lesznek, hogy attól a naptól számlálván adják a követ pénzt, melyen a fővezérrel szemben lesz a követ ur és így néha ellopnak száz tallért, néha többet is a követtől; megcsalják folyamataiban is, mert ha szerit tehetik, kibeszélik a követ kezéből az üdőt úgy, hogy holott napszám szerint kellene a követnek lehoznia a praemendát, amennyi nap eltölt, annyi ezer oszporát ők azt cselekszik, hogy egy holnapot négy hétnek neveznek, mely huszonnyolcz nap és így a harmincz és harminczegy napból álló holnapoknak két három napját s ennyi ezer oszporát ellopnak, holott nekünk nem az astrologiai vizsgálat, hanem a mindennapi ezer ezer oszpora kellene.

Ha olyankor érkezik be a követ, hogy ugyanazon nap üdő lesz hozzá menjen a kapitáha mindjárt a főtolmácsához s adjon hirt annak tetszésével élén, adjon hirt udvarnál is az adó beérkezéséről.

Első szemben létele a követ urnak leszen a tolmácsnál.

Itt a kapitáha elől eljárva a dologban, minek utána valamit pihent volna a követ ur, menjen el a főtolmácsához a szokott ajánlékokkal és Fejedelem levelével s ha mit instructiója tart, a szerint de tractandum ágáljon vele, consulálván azt a Fővezér Tihájával való szemben létele felől is, itt a követ ur a kupa dolgát úgy perpendálja, hogy a máshová valóokban fogatkozás ne essék, ha jut, úgy adjon ennek, mert az kupa nélkül is keresztény, de a török a nincsenből is megveszi.

Itt a követ ur, mikor eljő a Főtolmácstól, kün minek előtte lóra ülne, adjon vagy adasson vagy egy tallér ára pénzt az inasoknak, mert a portán igen tudni azt, mint tractáltatik a a szolgál, abból ponderálván maguk böcsületeknek tökéletességét, mert azt cselekszik, hogy minek előtte maguk ajándékjait felolvassák, szolgálainak mit adtak, azt tudakozzák.

Második szemben létele a követnek leszen a Fővezér Tihájánál.

Ezt a szemben lételt a kapitáha a főtolmács által sürgeti, hová is a követ az egy kupával és három száz tallérral és Fejedelem levelével elmenvén, köszöntse és instructiója szerint ágáljon vele, itt a fő tolmács nem mindenkor compareal, hanem a micsodás szánk lesz, olyannal eszünk.

Itt a követ ur kijöven, minekelőtte lóra ül vagy három tallér ára pénzt osztasson az inasok és kapusok közzi.

Itt a tihája a fő vezérrel való szemben lételnek alig mondhatja bizonyos idejét, mindazonáltal, ha a követ készen van hozzá, kérje hogy hovahamarébb szerezzen audientíát, melyre ő rá igéri ugyan magát, de interimalis kapitíha és Főtölmács ugyancsak sürgessék mindennap, mert nekik sok a dolgok, apróbbakat könnyen felejtene, a Csauz pedig gyakrabban álljon a követ szállásán, hogy valamely gaz török a követ eselédi közt valami garázdát ne indítsón, mely ha némelyeknek dolognak látszik is, mind azon által tudom én, hogy efféle szikra néha a Fővezér előtt vagy gyalázattal vagy kárral aludt meg.

Harmadik szemben létele a követnek leszen a Fővezérnél.

A fővezérhez audientia adatván, kérjen a kapitíha vagy hat csauszt, kik tollasan a követet kísérik fel a fővezér udvarában, itt a követ felérkezvén a tizenkét száz tallerral és a kupával, a mely garádics a Divánház előtt vagy on, ott szálljon le a lóról éppen a garádics mellett és a Diványfűlő helyben bemenvén, ott padok vadnak, ott üljön le s vonassa le a esizmáját, mert onnét osztán papucsban kell menni a házajtaig, azon belől pedig egész a Fővezér eleiben kapezában kell menni.

Itt a kapitíhák mennek be a követtel a fővezér eleiben és csak az, kiket a követ kaftányozásra rendelt, ezeknek kell fogniok az ajándékokat, mert másokat alig hiszem, hogy beeresszenek, a követet két felől fogják s úgy viszik a vezér lábaihoz lekeln, holott le kell borulni és ha a kezét nyújtja, azt, ha nem nyújtja, a köntösének alját meg kell csókolni, onnét felállván, székét tesznek alája, hová mihelyt leül, ottan is ismét mindjárt talpára álljon és ha a Fővezér az alatt nem praealloquálja, kezdje el a követ a köszöntést szép csendesen és röviden, azt elmondva: az adónak a fejedelem szorgalmatossága s hűsége által beküldetését is mondja el, azután a fejedelem ajándékjit a szokás szerint a levéllel együtt praesentálja, ha a szokott ajándék mellé valami collateralis gratificatio apicalódott, arról való emlékezés igen caute involválodjék, a beszédben azon kérvén, hogy nem az ajándéknak kicsinységét, hanem a fejedelem hűségének nagyságát kegyelmesen tekintvén, vegye jó neven és hatalmas császár előtt mind az ország, mind a fejedelem dolgaiban legyen jó töröködő; ez is meg lévén a régi kapitíhájának kérjen veniát, az ujat pedig praesentálván, arra is kérjen mindenkori gratiát, a beszédek alatt mind fennálljon a követ, ámbár ott legyen a széke,

itt a kaftány nem mindenkor egyenlő számban adatik, melyben a biba gyakrabban attól esik, mert sem a Vice Hopmesterrel, sem arról való informatoról Conferentiánk senkivel nincs, hogy a régi plenus numerus observáldnék, a kaftányozó mesterrel sem barátkozunk, hogy jókat adna, kaftányt legalább tizenkettőt kellene adni mind a fővezérnél mind a császárnál.

A kaftányozás után is ismét fogják és oda bocsáttatják, a hová az előtt a követet, és megcsókolván a fővezérnek kezét vagy köntöse alját, annakutána kihozzák a házból, kijöven vonassa ott fel eszímáját, a hol leszállott volt, lóra is ott üljön, a hol leszállott.

(Átugorván az útasítás azon részét, mely a követnek előírja, hogy a fővezér udvarabéli urak és szolgák ajándékin átesvén addig ajándékokkal és Fejedelem levelével senkihez se megyen, valámig a császárral szemben nem léssen, lássa mikor mehet fel audientiára, miként vigyázzon ő maga, kapitihája, csausza és több arra alkalmas embere a fő Teftedárhoz vitt száz hatvan erszény pénz megszámlálása és méregetése alkalmával, ha négy négy szemek van is mind felnyissák, az olvasás alatt ott üljenek, mert mind cseréléssel, subtractióval oly hebe hurgyák, hogy bizony gyakran a nézőnek szemét praecurrálja az olvasónak keze, miből gyakran kárai következtek az együgyti követeknek, hogy mind a ládákra, mind a szekerekre hánja fel a lakatot, és valámig a követ a császárral szemben lesz, éjjel nappal mind addig ott lakjék a szekerek mellett egy néhányad magával : lássuk mire oktatja utasításunk a követet, mikor negyedik szembenlétele leszen a császárral.)

Negyedik szembenlétele leszen a követnek a Császárral.

Mikor meg izenik a követnek Császárral való szemben létének idejét, a maga csauszszának a követ hadgja meg, hogy szám szerint nyolcz csauszokat hozzon, kik tollasan kísérik fel a követet a császárhoz, ez alatt pedig a lovakat vigyék el a pénzes szekerekhez, hogy ezek is indulhassanak meg onnét úgy, hogy együtt jussanak a követtel a császár kapujához, ezt moderálhatja a követ urnak a maga csausza.

Bemenvén a császár udvarában, megmutatják a középső kapunál, hol szálljon le a követ a lóról, csizma vonatás itt nem lesz, mert a császár eleiben is abban megyen, azt is megmutatják, hová üljön addig a követ, mig beljeb viszik, itt a mig veszteg ül, nem illik

hogy ott senkinek pénzt osztogasson, hanem csak igen modeste üljön veszteg.

Gyakrabban megesik, hogy a ragusiai követek is azon alkalmatossággal lesznek szemben a császárral, kik mint persvasiosusok minekelötte bevinnék a követeket a diványba, azt cselekszik, hogy a kapusoktól datummal elkunyorálják a jobb kéz felől való ülést a kapuk között, de a magyar követ azt mint generosa ens számban se vegye, mert nem a darabantok között eluczeal a követek prae-stantiájuk, hanem ott, hogy ki ül ben a tanácsban s ki kuczurog kün, ezek ök s amazok mi.

Mikor annak ideje eljő, hogy megindítják a követet s beviszik oda, hol a diványtúló vezérek ülnek, a mig az uton viszik, két helyen is, ha ugy kívánják, megálljon, jobbra és balra gyököntéssel köszöntsön a kiket lát, mely köszöntéseknek egyike a császár lovas hadainak fő generalissáé, a másikja a gyalogok universalis kapitányáé a zantsos agáé.

A Diványban a követ be vivén, a fővezérhez viszik köntös csókolni, a kapitihák is köntöst csókolnak, de azokat mindjárt kihozzák onnét s fel fele állítják, a követ ur ben marad s nem messze a diványtúló vezérhez leül, kün a kapitihák addig, mig a követ benül, kezekhez olvassák az erszényeket és egyéb ajándékokat, azoknak a kik percipialják, holott leszen egy notarius is és mindeneket felir, minekutána mindeneket kézhez vettének, a szekerek kijönnek türesen, a kapitihák pedig és a követ több eselédi kün az eresz alatt ülnek addig, mig az étket elhozzák, itt a mi követünk, ha nagyobb király követje valamely felől nem intervenialt, a fővezérrel egy ezüst asztalhoz ül s ott eszik, ha pedig volna oly követ, kinck ura mi nálunknál eléb mosdik, in eo casu a mi követünk a több diványtúló vezérekkel eszik, itt a vezér közbe közbe egy egy intéssel a követet kinálni szokták, melyre valamennyire meghajtsa a követ magát s tegyen tisztességet a kinálónak és ha nem kell is egy két falatot minden fogásból csipegessen, mert külemben Contemptusnak állítják ök, ha valaki ott ülven, étekben nem eszik, meglévén az étel, italt is hoznak elé, az jobb a többinél, mert citrom Serbet, minek előtte fel kelne mosdót is hoznak, a megmosdásban várjon a követ a vezértől s azután ha csak ujját bemártja is, öblitse meg. Mind ezeket a császár egy rostélyről nézi, de öket nem láthatni sarra a rostélyra nem is kell igen gyakran kandikálni, hanem igen modeste kell magát viselni, a főtölmács mindenütt ott lesz a követ mellett, instruálja, az alkalmaztassa ahoz magát.

Kün a kapitiháknak és a követ több cselédinek is hosszú asztalt készítnek, holott is elég étek leszen, itt a Compania magára vigyázzon, mert igen sok hopcsiher lesi azt az asztalt, ha asztaltól való felkelésekben cautusok nem lesznek, némelyikének elég riskásás le ragad mind hajában s mind szakállában, melynek a nevetése jobb az ebédnél.

Ilyenkor néha fizetést is szoktak a hadaknak adni, melyet szánszándékkal az idegen követek praesentiajokban cselekesznek a végre, hogy lássák, mely kicsiny becsületi van a pénznek nállok, kiméletlenül erszényenként hányván azt ki mindenek láttára.

Mindezek meg lévén, nem sokára a követet onnét kibozzák és viszik oda, a hol megszokták kaftányozni, itt a tolmács munkája leszen az, hogy igen a jova féle legyen a követ kaftánya és hogy el se vonják a kaftányok számát, hanem mint régen pleno numerot de legalább tiznek lenni kellene, de én ugy emlékezem reá, hogy én üdömben csak nyolczra szállott a fővezérnél, de a császárnál tizen egyet tudom hogy adtak; kiket kaftányozzanak meg a követ dolga.

Meg lévén a kaftányozás, ott ülnek kaftányosan addig, míg a fővezér és több diványülő vezérek kijönnek a diványból, a császárhoz mennek köntös csókolni, kik mivel a követek előtt mennek elé, tisztéségesen fejet hajtsanak nekik; míg a követ itt ül az alatt néha Császár ifjai nevekkel Serbetet hoznak a követnek, de csak távolabb valók hazugsága, vetni kell valami kávéra valót nekik, három vagy négy Annak utána csak hamar a követet is hona aljánál fogva két felől fogván, a császár eleibe beviszik és belépven az ajtón, ha mindjárt le fele nyomják, engedjen és leborulván a homloka érje a földet, ha elébb viszik a ház közepére s lebuktatják ott is azt cselekedje, de ha innét osztán hátrább állítják, oda a hová követségét peragalja, itt néha mind a két kapitihát bocsátják elé, azokat is két felől fogják s a küszöbön belől egy vagy két lépésig viszik, holott is csak addig hagyják, míg a földet vellek megcsókoltatják és ismét mindjárt kihozzák, a követ ur ben marad addig, míg követségét elbeszéli, melynek tenora a szokott köszöntés, a fejedelem levele rövid szóval, a második beszéd a fejedelem szorgalmatos hűsége által a szokott adónak megküldése, harmadik beszéd a fejedelem ő Nagysága levelének beadása, s a mellett az ország régi szabadságának Szultán Szuliman Athnaméja szerint való megtartása.

Itt néha a császár megkérdi a fő vezér által : -van e több szava a követnek, ha instructioja van arról a követnek, hogy a császár előtt valamit moveáljon, (megteheti) csak a fővezér ne irritálodjék velle, különben megéri azzal, hogy nints; mert a fővezér ott mindenre az ut, valaki azonkívül jár, megbotlik.

Itt a császár előtt ismét földet kell csókolni a követnek, ugy viszik osztán ki a házból cselédi mellé s onnét is csak hamar ki vezetik oda, a hol lóra kell ülni, holott lóra ülven rendet kell állani igen tisztességesen és mind addig ott kell lenni, míg a Fővezér és diványülő vezérek kijönnek, kik is a követek előtt mennek el, oszt a lóháton meghajtsák magukat a követek, mikor arántok mennek el a vezérek.

Annak utána a csauszok tudják, mikor kell megindítani a követet, várjon azoktól és szép csendesen induljon háza felé a szállásra, de a káttányt senki le ne vesse magáról egész mind a szállásig, ott a kísérő csauszoknak ismét adjon a követ egy egy tallért a tolmács által, de ha többek is adjungálták volt magokat azoknál, a kik felvezették volt, olyannak egy pénzt se adjon.

Ezek meg lévén eljő a Császár udvarából a Peskeretsi Aga ki elhozza a Császár udvarában való aprólék ajándékokról azt a jegyzést, melyen ott van sok böcsületes követ Uraiméknak subscriptiójok a summa is meg van, mennyit kell adni, azt egyszersmind ez az Aga viszi el, azt a jegyzést a követ elő kérje és aszerint adja meg a száz egy néhány tallért, mely a százon feljül huszonöt lehet.

De, erre én amint emlékezem, száz sincs. Ennek az Agának a követ ur kedveskedjék Akavitával, késsel és pogácsával, a maga házában conferraljon vele igen szép nyájosan.

Hogy a mélyen tisztelt közgyűlés becses figyelmét tovább ne fárasszam röviden főlemlitem, hogy a követ azután a maga Csausza által a divány ülő vezéreket jártatja és a melyik mikorra igéri az audentiát, azoknak is megviszi a szokott ajándékjokat, a két két száz tallért és két kupát, ezek a vezérek le szokták ültetni a követeket és az ő módjok szerint Serbettel, kávéval meg is vendéglik s azután alocs fával megis füstölik, kikkell a követ ur szemben lévén, ha kezeket nyujtják azt, ha azt nem nyujtják, a köntöseket csókolják meg mind mikor be mennek, mind mikor kijönnek, minek előtte a követ lóra ülné, a kapitliha és a tolmács által vagy két tallér ára elegy belegy pénzt kellett osztasson az inasoknak és ajtón állóknak, de olyan helyen nem volt szabad késnie a tolakodók miatt.

Végül a Muftival is kellett szemben lennie, mire nézve utasítása így szól: „A muftihoz is a követ menjen el s a szokott ajándékot, a két kupát vigye meg, mert oda pénz nem kell, még a kupát is volt az ideje, hogy el nem vették, mert ők ecclesiastici ordinis personák volnának, hogy már de a mi papjainktól azok is megtanulták, mire való az aranyos kupa, itt is leültetik a követet, mindazon által a legatitot fenállva peragálja a követ, itt mikor ki jő a követ, nem orczátlankodnak ugy körülte a cselédek. mint másbut, mivel azok plebanianusok, mindazon által tisztességesebb, ha vagy egy tallér ára pénzt a követ vivőknek és ajtón állóknak osztat.“

A szegény solymárokat, minthogy ők ott nem költethnek, mindjárt a császárral való szemben létele után haza bocsátja, számukra Bujusdit irat, hogy az uton bántodások ne legyen Erdélyig.

A nála szolgáló csausznak egy hétre ezer oszporát fizet a követ praemenda pénzéből, de azért mégis ajánlja az utasítás, hogy elindulásakor egy néhány tallérral vagy egy darab posztóval ajándékozza meg.

In fine finali adnak a követnek uti költségre nyolczezer oszporát, melyre idején gondja legyen — mondja az utasítás — mert azon lesznek a kiadók, hogy hallgatással magoknak maraszthassák.

Az utasításhoz van a három latinul irt hódoló levélnek a szövege csatolva, melynek egyikét a császárnak, másikát a fővezérnek, a harmadikát a diványülő vezéreknek nyújtja be a követ, a császárnak szólót el veszi a fővezér és azután szól a Császár: „Megparancsoljuk a Bassának, minden dolgokat eligazítsa.“

Midőn a Fővezérnek szólót átadja a követ, egyszersmind bemutatja új kapitiháját, qui recenter per Dominum meum Clementissimam ad fulgidissimam Potentissimi Imperatoris portam pro continuo oratore transmissus est és kegyeibe ajánlja. Erre — végzi az utasítás — „felel a fővezér oszun, ezek után a köntöst kell esókolni s hajda a szállásra.“

A fényes Portán az erdélyi kapitiháknak (állandó követeknek) jár esztendőnkint holnaponkint praemendájok ez szerint :

Husra holnap számra adnak oszporát nro	1500.
Kenyérpénz minden héten oszporát nro	280.
Riskása egy holnapra kila nro	14.
Méz egy holnapra oka nro	28
Vaj egy holnapra oka nro	28.

Siligo egy holnapra oka nro	12
Viaszgyertya egy holnapra oka nro	4.
Arpa minden héten kila nro	30.
Borpéz quartára ugy mint 3 holnapra oszpora nro	2400.
Tyuk minden holnapra nro	30.
Fára adtak egy holnapra de ez eleseppent, oszporát nro	150.

A holnap számra való praemendát szokták kiadni, mikor ujság vagyon; affelől penigh ha ni fogyatkozás esik, hogy ki nem adnák, a mint van irván, a fő Teftedárt kell felőle megtalálni, ő parancsol a többieknek, a fő Eminget, a császár fő konyha mesterét, ugy mint a Mutpa eminget, a Teftter penigh ugy mint a régi laistromal a Testafatsinal, az igazítja, néha ott van megírva a praemendának dolga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Páriz Pápai Ferencz fiai élete és irodalmi működésük.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. RÉSZ.

Folytatás és vége.

Írta :

MAKKAI DOMOKOS,
főgymn. tanár.

Pápai Páriz Ferencz fia.

Pápai P. Ferencz gondos, kintinő nevelésben részesíté fiait. A tudományos közpályán akart nekik munkatért és jövőt biztosítani. Nem csak maga volt nagy reményekkel eltelve fiai iránt, hanem az egyház és a főurak figyelmét s várakozását is felkölté irántok. Három fia közül kettő: Ferencz és András orvosi pályára készült, Imre tanárnak volt szánva.

I. *Ferencz* Enyeden 1687. május 1-én született. Anyját Székalmi Annát 4 éves korában elvesztvén: Nyirő Judith „kegyes“ gondjai alatt töltötte gyermekéveit. Atyja 10 éves korában Nagyszebenbe vitte a német nyelv elsajátítása végett. Fenn maradt egy 1698. nov. 21-ről irt levél, melyben értesíti az öreg Pápai, hogy küldött neki mentét, övet, süveget, gesztenyét s egy forintot és német grammatikát. „Szélyel ne járj, a hol járásod nincsen — írja — hogy valami némettől rajtad valami ne essék.“ (Teleki levéltár.)

Innen két év mulva visszatért Enyedre, s a logica, metafisica, filozofia és theologia tanulására „omni ardore se adplicuit.“ De az 1704 ik évhen a várost ért nagy pusztulásban családjával együtt alig mentheté meg életét. Aztán Szathmárt, Nagybányán a bujdosásban, majd 1709-től Enyeden befejezve tanulmányait: apja akaratából és saját hajlamai után az orvosi tudományok tanulására indult külföldi egyetemekre.

Ekkor már a Pápai által szerzett frankfurti 80 talléros stipendiumot igénybe vehette. Pápainak gr. Teleki Sándorhoz irt leveléből (1712) ezt olvassuk: „akár hol legyen az én fiam Ferencz: Jablonszky és Holzfusius az ő számára conserváltak két esztendeig 80—80 tallért.“ De a hazából is bővön folyt a patrocinium „a szent gyülekezet 80 frt, az országos kincstár 200 arany, Teleki József 200, Alvinczi Gábor és Mihály, Inczédi József 100—100 frt segélyt ígértek. Pápai 1711. aug. 22-én azt írja Teleki Sándornak, hogy Székely Ádám és Miklós grófnak „ötödfélszáz forint assignatio vagyon fia számára, de igen vékony biztatás vagyon a megadás felől.“

Jellemző adatok ezek mind a Pápai Ferencz érdemei elismerésére, mind az ország és a nemesség tudománypártolására nézve.

Pápai Ferencz 1711-ben indult külföldi útjára Kolozsváron, Nagybányán és Felső-Magyarországon keresztül. Tanult a frankfurti, lipcei és a hallei egyetemeken. 1714. május 1. Halléban medicinae doctori rangot nyert *summa cum laude* a Senatus és az egyetemi hallgatók üdvökívánatai között. Ezen kitüntetés után atyja tanácsára a híres lejdai egyetemre ment az orvosi tudományokban való gyarapodás végett. Itt nagy előmenetellel tanult. Ide érkezett Imre öcsese is s 100 aranyat hozott Erdélyből Ferencznek. Ugy látszik nagyon megnyerte Pápai Ferencz a lejdai egyetem Senatusát s tanárait, mert ezek erdélyi s éppen enyedi tanulók számára stipendiumot alapítottak, mely sokáig fennállott. Ezen tanult részben Bod Péter is. Az öreg Pápai 1716. január 17-én írja Teleki Sándornak, hogy (Ferencz fia szerezte a lejdai stipendiumot magyar tanulók számára (Teleki levéltár.)

Az 1715-ik év alkot forduló pontot P. Pápai Ferencz életében. Ez évben határozta el az enyedi főiskola gondnoksága, hogy a protestáns fejedelmeket és országokat: Angliát, Hollandiát Helvetiát megkeresi az 1704-ben és 1709-ben feldult Collegium felsegítése végett. Az eszme id. Pápai P. Ferencztől származott, a mint élete történetében eléadtuk. *Angliába P. Pápai Ferenczet küldötték.* 1715. október 6-ikáról Enyedről a Collegium kurátorai, a rector és a professorok nevében, a Collegium pecsétjével ellátott levelet küldöttek ifj. Pápai Ferencznek *Lejdába.* Ez a levél az oxfordi egyetem cancellariusához, előljáróihoz és professoraihoz volt intézve. Pápai Ferencz azonnal Angliába vitorlázott s itt a levelet felmutatta az egyetem professorainak; ezek közbenjárásával megnyerte I. György király belső titkos tanácsosát, a bristoli püspököt és a canterbury-i érseket.

Azon irók, akik a Bethlen Collegium történetét, vagy P. Pápai Ferencz életét eléadták: többnyire abban a nézetben vannak, hogy az ugynevezett *angol pénz* ügyében Teleki Sándor és P. Pápai Ferencz a Londonban tanuló Pápai Imrét: Ferencz második fiát bízták meg és éppen Anna királynéhoz intézett kérés levéllel s ajándékkal.*) Ezekben sok tévedés van. Pápai Imre nem is tanult Londonban.

Most erre az eseményre világosságot derít egy irat, mely Londonban 1722. január 8-án kelt és az angol pénz kezelésével megbízott fidei Commisariosok intézték az enyedi Collegium előljáróihoz.

*) L. Bod Péter, P. Szathmári Károly.

Ezen iratban megküldik francia nyelven azon felmentvény szövegét, mely őket a további kezelés alól feloldja. Arra kéri az előljáróságot, hogy a kész szöveget aláírva, megpecsételve küldjék Londonba. Francia nyelven azért fogalmazták, mert így könnyebben értelmezheti a közjegyző. A Teleki levéltárban latin szövegben maradt fenn.

A felmentvény értelme ez :

Mi az Erdélyben levő híres enyedi Collegium igazgatói kimerítőleg értesültünk azon gyűjtésről, mely a hit védőjének, Nagy-Brittania királyának *Györgynek* uralkodása második évében (1716) mártius 23-án kibocsátott patense erejével fogva a mi Collegiumunk számára eszközöltetett.

És miután értesítve vagyunk a felől, hogy ezen összeg fele a lengyel egyházak számára átadatott; a másik fele, mely ami collegiumunk számára van rendelve *cum summa* a mi beléegyzésünkkel Pápai úrnak (ifj. Fereucz) leszámítatott, és az, ami ezen telerészből megmaradt, úgy a bizományosok mint Pápai úr rendeletére és beléegyezésével 4700 font sterling kamatozásra lotteriára helyeztetett és következőleg a Pápai úr és Collegium vagyoni felügyeletével megbízott Commissariusok kivására Parliamenti határozat által (actis Parliamenti) történt, hogy a mondott összeg Maris Septentrionaris Compániában irassék alá.

Ez az aláírás jövedelmezett 2297 font sterlinget, 15 schillinget és 6 dénárt; mely el van helyezve az említett Compania könyveiben és a nagyobb összeghez csatoltatott — a *Student Lajos* úr neve alatt, a ki egyike a bizományosoknak. Ő és a többi bizományos elhatározták, hogy a mi ágenstinket, Pápai Ferencz urat felkérjük az iránt, hogy minket (t. i. a collegium előljáróit) megkeressen a plenipotencia kiállítása végett az ő (Pápai) vagy más számára, aki nincs benne a bizományosok sorában.

Ezek után következik a felmentés formája, melyben a bizományosok átadják a pénzt a meghatalmazottnak; azután az előljáróság tagjainak aláírására *üres hely*.

Tehát Pápai Ferencz volt a collegium Agense Angliában az angol pénz gyűjtése és kezelése ügyében. Az említett okmány előzményeiben az áll, hogy Pápainak költségei fedezésére 100 font sterlinget utalványoztak ki. Ugy látszik Pápai uram a gyűjtött pénzből élt és pedig fényűző életet élt. Mert az iratban az is meg van jegyezve, hogy „Multum mirantar domini Commissarii, quod domini directores Collegii tam diu dominum Pápai agentem relinquunt

in patria ubi tam care vivitur, sicut in Anglia.“ Pápai Ferencz ott léte alatt e szerint 6997 font sterlinget helyeztek el az angol bankba. Az 1848. előtti években 11000 font körül volt a kollegium pénze az angol bankban. Ma már nincs semmi, mert egy részével az 1850-es években a torockószentgyörgyi jószágot vették meg; más részét kölcsön adták 1859 ben az osztrák kormánynak; az utolsó 6 ezer és néhány száz fontot és annak kamatait a mostani legújabb kollegium diszes épület felemelésére fordították 85 ezer forintot. Ezen pénz kezelésének és felhasználásának részletes története más munkában lesz előadva.

És most térjünk vissza ifj. Pápai P. Ferencz élettörténetére. Ő Angliában egy Ajtai András nevű magyar orvosnövendék, később orvos doctor társaságában 10 évet töltött. Nincs feljegyezve, hogy mit tanult ezen idő alatt. Szigeti Gyula István enyedi tanár 1720-ban azt írja gr Teleki Sándor kurátornak: „Pápai (Ferencz) uram felől Bécsből értem, hogy által jött volna Angliából, de informatus lévén az itt való Istenítéletéről: bizouyos okon ismét Londonban ment volna vissza telelni.“ Nánási András zürichi magyar tanuló azt írja 1722. Zürichből, hogy Pápai Ferencz Londonban van. Weszprémi István debreczeni orvos P. Ferencz sógora azt írja róla, hogy „hosszú ott léte és megúnt henyélése után Helvétia és Franciaországban keresztül Erdélybe érkezett“ körülbelül 1727-ben.*) Itt már, amint Szigeti István professor is írta, rossz hire járt. Zágoni Gábor zürichi magyar tanuló, (később híres férfit) 1729. október 2 ikáról azt írja: „Pápai Ferencz uram felől itten olyan reménységben vannak, hogy Erdélybe vissza ne menjen soha, mert a mely pénz ő kegyelmére bízott volt, azt ő kegyelme a galliai Regens cassájában másokkal együtt oda vesztette.“ E szerint hát már 1729 ben odavesztette volna az angol pénz rábizott részét.

Weszprémi idézett munkájában azt írja erről, hogy: „Pápai Ferencz Londonból hazaindulva Párizsban „az angol pénz nagyrészét és a maga vagyonát a francia lottérián saját hibájából elvesztette.“

Ugy látszik, hogy az a 4700 font a mi az angolok tudósítása szerint „fele részből“ megmaradott és a Londonban elhelyezett tőke nem voltak az egész összeg és egy részével Pápai 1729-ben haza indult. Az akkor Párizsban dühöngő szédelgés börzejátékra esábitotta az elkényeztetett fiut s apja nevét beszennyezte könnyelműségével. Nincs feljegyezve: megtérítette-e a kollégiumnak az eljátszott pénzt avagy csak követelték is volna tőle?

*) Weszprémi: Medicorum Biografia W. R.

Pápai Ferencz 1726-ban már Bécsben volt. Innen írta gr. Teleki Sándor kurátornak, hogy „megakadt költségtelensége miatt.“ Ezen levelében a következő léhaság is előfordul:

„É mellett familiás ember vagyok, mely nőha directe nem az enyéim, mindazáltal per in directum hozzám tartozik. Explicálhatták . . . kik légyenek s quo fine esaltam ki hazájokból, a boldog földről. Mindkettő hasznos ember, kivált a *domina circa gravidas et puerperas* egy néhány esztendei experientiája vagyon, bátron obstetri-calhat“ (Teleki levéltárból).

1727-ben érkezett haza Erdélybe. Nőtül vette Atzél Tamás özvegyét, Atzél Gábor orvos anyját: Diószegi Erzsébetet. Ez egy nem fiatal, de gazdag, szép és mivelte asszony volt. Fényes házat tartott vele Pápai Tisza-Füreden, melyet zálogból váltott ki. Aztán Erdélybe költözött. Itthon, mint híres orvos megnyerte a főurak és a nép pártfogását. Teleki Sándor gróf és a Teleki család nagy pártfogói voltak. Meghalt 1737-ben magtalanul. Wesztprémi (IV. k. 230. l.) minden lehető dicsérettel halmozta el. „Comitas, temperantia, morum gravitas, et id genus aliae virtutes, christiano homine medico dignus non paucorum memoria et laude inter nos concelebrantur.“ Így ír a jó rokon.

II. P. Papai Ferencz második fia Imre volt. Nincs feljegyezve a Naplóban, mikor született. Anyját Nyirő Juditot 1691-ben vette nőül az öreg Pápai és Imre így, a ki 1716-ban már togátus deák volt Enyeden: 1693-ban születhetett. 1716-ban az enyedi diákok által Pápai ellen beadott panaszlevélben olvasható, hogy Imre deferálására az öreg Pápai igazgatótanár üldözöbe vett néhány tanuló ifjút. Ugyanazon év január 17-én Pápai Ferencz azt írja Teleki Sándornak, „az fiamat Imrét májusig, ha élek Hollandiáig való költséggel, viaticummal elkészitem.“ Kéri a Curatórt, hogy vegye pártfogásába második fiát is, aki akár ecolésiai, akár scholai szolgálatra, melyre isten utat mutat jövendőben, minden jónak itéleti szerint, alkalmas lészen, sokak felett, amint eddig is szép, hasznos jeleket adta“. Imrével Bandit (András) is ajánlja a Curator pártfogásába „mivel Ferencz fiam primorio ő számokra munkálkodott annyit a lejdai Stipendium megszerzésében.“

Pápai Imre 1716-ban el is indult Lejdába. Ez évi május 11-ikén vett fel 100 aranyat a guberniumtól, hogy Pápai Ferencznek felvigye „külföldökre“ (Teleki levéltár.) De az öreg Pápai Ferencz ez évi September 2-án meghalt. Ez a fia Imre, akit oly melegen ajált és dicsért Teleki Sándor előtt, csakugyan derék, fedhetetlen

ifjúvá és jeles férfivá vált. Pápai Ferencz halála után egy évvel 1717 ben nov 22-én ifj. Pápai Ferencz Londonból azt írja Teleki Sándornak, hogy „az öcsém uramnak (Imre) Bandi (András) urammal együtt vagyon egy kis panasz, kiknek egy néhány forintocskákjok maradván otton praeceptorai fizetésökbe, midőn másoknak restántiáját megadták, az ő kegyelmekét substrahálták hoc argumento: alumnián vannak Lejdában, ergo restántiájokat nem praetendálbatják. Nem tudjuk minő igazságot szolgáltatottak „neo professor uraimék“ (ifj. Pápai Ferencz szavai) az öreg Pápai árva fiainak, de azt tudjuk, hogy Imre Lejdában szép sikerrel tanult s 1719 április 26-án *promotioja* alkalmával értekezést tartott. Erről művei között szölok.

1722 ben Tigurumban találjuk Pápai Imrét. Onnan írja Nánási András, hogy „Pápai Ferencz uramat Londinumban hallom, Imre pedig az idén haza megyen Tigurumból.“ 1729 ben már nem volt Zürichben. Zágoni Gábor 1729 febr. 8 án írja: „itt megtudtam, hogy Pápai Imre levitte magával az enyedi Collegium számára conferáltott 400 tallérokat*), melyekre való köszönő levelet várták és remélték, én általam még ma is vár kivált antistes uram tudósítást aziránt, ha adta kézhez ő kegyelme, vagy nem.“ Bizonyára kézhez adta, mert Pápai Imre ellen semmi panasz, vagy vád nem olvasható az eddig ismert iratokban.

1723-ban Enyeden volt Pápai Páris Imre. A mult században élt jeles öreg professorok mind elhaltak már. De a Bethlen Collegium az öreg Pápai Ferencz vezetése és buzdítása által új lelkes ifjúságot nevelt. A Pápai által szerzett stipendiumokon Frankfurtban Lejdában és Tigurumban új jeles erők képződtek. Megújult az egész tanárkar. Az új erők voltak: Szigeti Gyula István, Szigeti Gyula György, Szilágyi Péter, Vásárhelyi Tőke István. Ezek között foglalt helyet, mint a filozofia professora P. Pápai Imre 1723 óta. 1729 május 22-én Kercesorán gr. Teleki József kapitány felett fényes halotti beszédet tartott. 1730-ban utódok nélkül meghalt. Az öreg Pápai Páris Ferencz akkor halt meg, midőn még büszke reménnyel bocsájthatta fiait hozzáméltó, dicső életpálya megalapítására. Fiainak diadalain és bukásain már nem örvendhetett s nem búsíthatott, csak szelleme élt a földön.

III. A harmadik fiu András volt. Született Enyeden 1703-ban. Anyja Nyirő Judit „praeclari nominis et familiae matrona. (Weszprémi.) Apjának kedvence és reménye volt András, a kit tanításával

*) L. Pápai Páris Ferencz életrajzában.

s dicsőséges életének példájával nevelt 13 éves koráig. Ekkor 1716-ban árván maradt. Erre az ifjura nézve nem maradtak fenn olyan feljegyzések, melyek tanuló pályáját megvilágítanák. Weszprémi után ismerjük rövid élete történetét, mely szerint orvosi pályára készült, az oderai Frankfurtban végezte tanulmányait valószínűleg az apja által szerzett stipendiumon. Az orvosi tudományok mind elméleti, mind gyakorlati ágában kitünő sikerrel tanulta: 1732-ben „ex honore“ doctor medicinae rangot nyert, holott csak licentiatust kért. Ettől kezdve, a kezdetben jeles ifju elzüllésnek indult. Frankfurtból Lipcsébe, majd Halléba ment, de itt nem hallgatta a híres tanárokat, hanem „medicinae doctori méltóságával fényelve“ hivalkodásban és túllenségben töltötte idejét. Rossz társaságba elegyedve: adóssággal terhelte magát, mely adósságot itthon örökölt vagyonának elkobzásával fizettek ki.

Külföldről hazajöve: Kolozsvárt telepedett meg. Weszprémi szerint jeles orvos volt, és sok társát felülmulta ismeretben, de nem volt életesze; elaljasodott és mindenkitől elhagyatva: 1763-ban halt meg Kolozsvárt. Utódokat ez sem hagyott. Így a híres Pápai Ferencz családja egyenes fiú ágon kihalt már az első nemzedékben.

Pápai Páriz Ferencz és fiai tudományos munkáiról.

Idősebb Pápai Ferencz, amint már láttuk sokoldalú tudós volt, polyhistornak mondható. Benkő József (Transilvania P. II. Generalis 473. lap.) így jellemzi tudós munkásságát: „operibus plurimis bono publico edendis infracta et miranda in hac temporum acerbitate patientia insudavit.“

Pápai Ferencz mindenek felett orvos volt: *dr. Pápainak* írja magát több helyen. Orvosi iskolánk a 17-ik században itthon nem volt, hanem egyes orvosok és professorok adták meg tanítványaiknak az előképzettséget, mely a külföldi egyetemek elvégzésére szükséges volt. Így tanította Apáczai Csere János Pápai, ő pedig Vizaknai Bereczk Györgyöt. Orvosok családjában apa a fiát vezette be az orvosi ismeretekbe s harmad-negyed izziglen öröklődött így az orvosi tudomány. Pápai P. Ferencz könyve, a magyar nyelven irt Pax Corporis*) világot vet az akkori orvosi tudomány állapotára. Már fontosnak tartja az anatómiát, kutatja a betegségek okát és azt hiszi, hogy megtalálta a flegmás betegségekben, a testben fejlődő

*) 1690 Claudioroli „Az emberi test nyavalyáinak okairól, fészkeiről és azoknak orvoslásáról való Tracta.“

párakban, az épében és a sós nedvességekben. Rendel ellenök hánytatót, köpölyözést, izgató szereket: dohányt és theát; ajánlja a természetes savanyú vizet. („Magyar orvosi rend története“ Dr. Demkó Kálmán 1894)

Többi munkái az orvosi szakban nem jelentek meg, csak doctori értekezése Bazelben 1674 ben, midőn orvosossá és tudorrá avatott. A munka czimei:

1. „Disputatio inauguralis med. Decurione, de tribus Consiliis medicis“ sat.

Ezt kartársai híres értekezésnek tartották és versekben üdvözölték szerzőjét, többek közt egy oláh theologus is.

2. *Pax corporis* (l. fennebb.)

3. *Pax animae*. A lélek betegségről és elme gyönyörűségéről való tracta. *Claudiopoli* 1680. Francziára is lefordították.

4. *Pax Sepulcri*. Idvesség és szükséges elmélkedés arról, miképpen kellessék embernek mind keresztyéntül élni, mind pedig idvességesen meghalni. *Claudiopoli* 1698.

5. *Pax Crucis*. „Sz. Dávid királynak és Profétának Cl. Zsoltári melyek a Szentlélek széllyal szerént százötven könyörgésekben ki magyaráztatnak *Claudiop.* 1710.

6. *Pax aulae*. Böles Salamon egy néhány válogatott régulai sat. *Claudiop.* 1696.

7. „*Könyvnyomatás Mesterségének tanulásáról és folytatásáról T. Kis Miklós emlékezetére írott versek.*“ 78 versszak. Kiadta Bod Péter „Erdélyi Féniks, Tótfalusi Kis Miklós“ czim alatt. Elben a Pápai versben foglalt magasztalásai vannak jegyzetekkel kíserve. Nyomt. 1767-ben N.-Enyeden.

8. Legnagyobb és sok kiadást ért munkája: „*Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latinum*“. Erre ő is nagy súlyt fektetett és élete büszkeségének tartotta. 1708 ban a porosz királyhoz írt szép levelében a királynak dedicálja a szótárt „*motus tot regis beneficiis*“. Az angol királynak I. Györgynek is küldött, midőn az angol nemzet segélyét kérte. Ezen derék munka, mely az egész nemzet közhasznu kézikönyvévé vált és több kiadást ért, ma is nélkülözhetlen a tudósok és tanulókra nézve, mind nyelvészeti, mind kézi használat szempontjából. Összesen 5 kiadást ért meg. 1. Lőcsén, 1710. 2. Nagy-Szombaton 1762. 3. Szeben 1767 és 1782. Pozsonyban 1801-ben.

9. *Rudus Redivivum, seu breves rerum ecclesiasticarum Hungar.*

et Transilv. inde a prima Reformatione Commentarii. Cibin, 1684. Majd Bazelben 1728 ban.

10. *Ars Heraldica*. Claud. 1695.

Ezeken kívül sok latin és magyar sirverset, panegyrist és epitafiumot irt, melyek részént kéziratban maradtak, részént nyomtatásban is megjelentek. Így :

1. Izsák és Rebeka Házassága. Claudiop. 1703.

2. *Tristium levamina?* impetrata a Musis Suppetias venientibus et directa ad expressum earundem Natum Celsiss. Mich. Apaffi II. electum Transilvaniae Principem Claud. 1694.

Ebben a gyűjteményben foglaltatik : I. Apafy Mihály fejedelem halála. 2. Sirirata. 3. Bornemissza Anna fejedelemné halálára halotti vers. Mindezek hatméretes versekben. 4. *Carmen Seculare*. Magasztaló versek 13 reformatus erdélyi fejedelemről és II. Apafi Mihály haláláról.

3. *Paterna Instructio ad filium Franciscum, Comparandae eruditionis Causa ad exteris Academiis* 1710. kézirat.

4. *Epitafia varia, diverso carminum genere viris egregiis scripta.* (Nyomtatásra kész). Kiadta Bod Péter a „*Tymbaules Hungarus*“ czimű emlékvers gyűjteményben 1769.

Ilyen gazdag és sok irányu irodalmi munkásságot fejtett ki Pápai P. Ferencz. Ha magyar egyetemen működhetik, bizonyára összpontosította volna erejét és ismereteit egy tudományágra!

Ifj. Pápai Ferencz és András akadémiai értekezéseket tartottak és ezeket nyomatták ki, melyek reánk maradtak.

I. Ferencz Halleban 1714 ben tartotta : „*Dissertatio inauguralis Medica Practica*“ czimű felavató értekezését, melynek tárgya „*De Therapeia Morborum morali. Utrum animi inclinationes multorum morborum causae sint? An vero corporis constitutio propensionum huc, illucque mortales agitantium fons et origo videatur?*“

II. András. Az Oderai Frankfurtban 1732 ben „*De vero et necessario Medicorum arcano*“ czimű értekezésben fejtegeti a betegségek felismerésének és gyógyításának módszereit. Kiadta Kolozsvárt apjának „*Pax Corporis*“ czimű híres munkáját 1756 ban. 47 - 59

III. Imre nem volt orvos ; ő tanárnak készült apja óhajtása és saját hajlama szerént. Értekezését Lejdában a bölcsészet és theologia köréből 1719 ben adta ki.

1. *Disputatio theologica, de angelo faciei Jehovae ad Jesaiam* LXIII.

2. Disputatio Filosofica de vera via et methodo veniendi ad cognitionem Dei. Lugd. Batav. 1719.

Számot kell adnom még röviden azon forrásokról, melyek alapján ezen életrajzot és tanulmányt megírtam.

1. Már megemlékeztem a Teleki levéltárban levő kéziratokról. Ezek alapján adhattam némi új színezetet a munkának.

2. Legbővebb forrást nyújtott nekem is, másoknak is Weszprémi István debreczeni orvos, Pápai Ferencz tudós ~~veje~~ „Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biografia I. és IV ik kötete.

2. Bod Péter „Historia Hungarorum Ecclesiastica“ III-ik kötete. Ebben benne van minden, a mit Bod Péter a Magyar Athenásben és más munkáiban ír a Pápaiakról. Különösön a Pápai levelezései a berlini egyetem Cancellárjával, a porosz királlyal és más protestáns fejedelmekkel és tudósokkal.

3. Horányi Elek piarista nagy munkája „Memoria Hungarorum . . . scriptis editis notorum.“ Pozsony 1777. III. R.

4. Benkő József „Transsylvania Pars Generalis“ II. rész, a tudósokról. A mit még Benkő Ferencz enyedi tanár a *Parnassusi Időtöltések* 7-ik kötetében ír és az irodalomtörténetírók említenek a Pápaiakról, az mind meg van a fennebbiekben.

5. Pápai P. Ferencz halála után barátai, tisztelői és tanítványai egy dícsőtő versgyűjteményt adtak ki latin nyelvű versekben. A hosszú czimből ide iktatok ennyit: Justissima Adorea Piis Manibus Viri quondam Literatissimi . . . Francisci Páris Pápai, Medicinae Doctoris, et in eadem facultate in Academia Basiliensi Assessoris, . . . in illustri Bethleniano Professoris . . . immortalitate Nominis se merui . . . Consecrata. Claudiopoli 1717.

Ezekben az egekig magaslató versekben sok képmutatás, megbánt magába szállás, hazugság és humbug fordul elő. Akkor is értettek az emberek a hazugsághoz.

Öszinte nyilatkozat egy pár főúr tollán, a Pápai veje: Nádudvari nyelvén és a gyermek Pápai András szájából került papírra.

Mert a dícsőtők közt találjuk az ellenséges indulató kollegákat, a panaszló és vádló tanítványokat is.

És ezzel befejezzük a derék Pápai Páris Ferenczről írt tanulmányunkat. Egyszersmind azon reményünknek adunk kifejezést, hogy megýénk hiresei közül legalább egy gróf Batthányi Ignác püspök szép multját kiemelő tanulmány jelenjen meg Évkönyvtünkben.*)

*) Épen most van munka alatt.

III.

Legritkább jelenségek Alsófehértvármegye madárvilágában.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Irta :

CSATÓ JÁNOS.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Legritkább jelenségek Alsófehérvármegye madárvilágában.

A madarak repülő képességük következtében nincsenek szűk terjedelmű határokhoz kötve, ellenben nyakukba vehetik a világot s legnagyobb részük kiterjesztheti vándorlásait messzi földre s különösen vándormadaraink tényleg oly távoli földrészekre vonulnak el, melyeknek határai még nincsenek is alaposan megállapítva.

Azonban még is van egy szűkebb vagy terjedelmesebb területű határ, melynek körében barangolni, vagy vándorolni szoktak s csak időközönként s nagy ritkán történik meg, mikép egyenként, vagy kisebb csapatban ezen határokon túl rövid időre olyan vidéken is megjelennek, hol megjelenésük a ritka események sorába tartozik.

Egy néhány olyan madarat kívánok itt felsorolni, melyek csak nagyobb időközökben mint ritka tünemények jelennek meg vármegyénk területén s következőleg megjelenésük különös érdekléssel bír.

1. *Aquila orientalis*, CAB.

Keleti, vagy pusztai sas.

Hazája Déli Európa és Közép-Ázsia, a Volga vidéke, Turkesztán, Gobi sivatag, Kína és India.

Magyarországból FRIVALDSZKY JÁNOS „Aves Hungariae“ című műve szerint (Budapest, 1891.) egy hím példány van a budapesti nemzeti muzeumban; vármegyénkben 1894. július 29-én lövett Karna község határán egy darab, mely gyűjteményemben van, ez tehát a második példány hazánkból.

2. *Melanocorypha leucoptera*, PALL.

Fehérszárnyú pacsirta.

Hazája Szibéria és Déli-Oroszország. Egy hím példány lövett 1855. december 25-én Koncza község határán, mely hasonlólag gyűjteményemben van.

Ezen példány unicum (egyedüli példány) hazánkból.

3. *Syrnhaptes paradoxus*, GR.
Talpastyúk.

Hazája a Kirgiz-sivatag. A Királyhágón túl többször megjelent, az erdélyi részekben 1888-ban jelent meg köztudomás szerint először s azon év április 20 án fogatott el a gyűjteményemben levő példány a mint arról Évkönyvünk 1889. évi II. kötetében már tettem jelentést, azonban itt is fel kell sorolnom, mint ritkaságot.

4. *Phalaropus hyperboreus*, L.
Keskenycsőrű vitzaposó.

Hazája a magas észak. Magyarországon Fejérvármegyében, a velencei tavon lövett néhányzor.

Vármegyénk területén 1854. június 7-én lőttem egy példányt Drassó község határán, mely elpusztult; másodsor 1870. július 15-én ejtettem el egyet Konezán, mely gyűjteményemben van.

5. *Anser erythropus*, L.
Törpe lúd.

Hazája a magas észak és Izland. *Frivaldszkynak* említett munkája szerint a pesti nemzeti muzeumban két példány van, melyek közül egyik Mosonvármegyében lövett 1833. szeptember 8-án, a másik példány Pestvármegyéből származik; az idő, melyben lövett, nincs megírva.

Vármegyénkben 1894 márczius 21-én lövett egy him példány Megykerék község határán, mely szintén gyűjteményemben van.

6. *Casarca rutila*, PALL.
Rozsdaszínű rucza.

Hazája Közép-Ázsia és Afrika, honnan átvándorol főleg Déli Oroszországba és Görögországba.

Ezen ruczafajból FRIVALDSZKY szerint egy példány van a pesti nemzeti muzeumban, mely Fehérvármegyében 1853. május 11-én lövett.

A gyűjteményemben levő hazánkbeli második példány 1895. augusztus 21 én ejtetett el a nagy-enyedi határon.

IV.

APULUMI MARADVÁNYOK.

(Egy alaprajzzal és 3 táblával.)

BCU Cluj *Hatodik közlemény.* Library Cluj

Irta :

DR. CSERNI BÉLA

FÖGYMN. R. TANÁR.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Bevezetés.

A rövideden, alig 30 napot kitevő hatodik ásatási cyclus után az 1895-ki június hó 13-án megkezdettük a hetedik cyclust, melynek eredményéről a következő sorokban szándékozom beszámolni.

Ásatásaink ezen hetedik cyclusa úgy a munka könnyiségére és olcsóságára, valamint terjedelmére nézve is nagy mértékben felülmulta az előbbi cyclusokat.

A munka könnyítésére okot szolgáltatott főképen azon kedvező körülmény, hogy Méltóságos Kozma Gyula kir. főügyész úr a közügy és tudomány érdekében megadta az engedélyt, hogy a helybeli börtönben levő rabokat alkalmazhassuk az ásatási munkálatok véghezvitelénél. Ez által fegyelmezett munkás csapatot nyertünk, mely naponként pontosan megjelent a munkánál és teljesen megbízható volt.

Rövid idő alatt az állandóan alkalmazott 12 munkás oly derekasan begyakorolta magát a kényes munka elvégzésébe, hogy tapitatosága és figyelmissége folytán a legkisebb lelet sem hanyódotott vagy rontatott el, hanem ellenkezőleg összegyűlt ezen cyclus alatt a leleteknek oly nagy halmaza, hogy az már alig fér el muzeumunk szűk helyiségében.

A munka olcsóságára nézve röviden csak azt említem fel, hogy ezen 12 munkás eleinte naponként körülbelül 3 frt 70 krba került, de miután kérésünkre Méltóságos Kozma Gyula kir. főügyész úr, jól felfogván egylettünk nemes célját és korlátolt anyagi képességét, a munkásoknak díját felére leszállította, ekkor naponta csak 2 frt 50 kr. volt a költség.*)

Ezen munkások alkalmazása okozta továbbá azt is, hogy területünknek terjedelmesebb részét lehetett kitárni, mint az azelőtti cyclusokban; mert egylettünk ilyen körülmények közt kibirta a munkafizetést június 13ától egészen december 10-ig

Ezen kedvező körülményt tehát egylettünk első sorban csakis Méltóságos Kozma Gyula kir. főügyész úrnak köszönheti és megköszöni nyilvánosan e helyen is.

*) Azelőtti időkben 4 munkásnak fizettünk naponként 2 frt 80 krt.

Hasonló kedvező körülmény volt ügyünkre nézve továbbá Alsófehérvármegye nemes közönségének azon áldozatkészsége, melynél fogva egyletünknek 100 frtot utalványozott az 1895 ik évi ásatási költségek részbeni fedezésére; ehhez járult még Nagyenyed város takarékpénztára is, melynek nemes szívi igazgatósága ásatásainkra 30 frtot adományozott. E jó példák által felbuzdítva, Nagyságos Szalánczy Lőrincz egyletünk alapító tagja még 5 frttal járult hozzá a költségek fedezéséhez, végre pedig egyletünk pénztárából a választmány és a közgyűlés 250 frtot utalványozott ki, úgy, hogy a hetedik cyclus számára 385 frt állott rendelkezésre, mely összeg a szükséges szerszámok beszerzése után 130 munkanap költségeinek fedezésére volt fordítható.

A munkálatok nagy terjedelmére nézve, mint már említém, a mostani ásatási cyclus túltett az eddig előttieken is, mi az egyes lefolyt cyclusok számba vételénél rögtön kitudunk. Így látjuk, hogy míg az első cyclusban, hozzá véve a kert volt tulajdonosné Rhémán Ferenczné úrhölgy egyletünk közreműködése előtti időkben kitárt részletekkel együtt körülbelül 1054 □ m., a másodikban 846 □ m., a harmadikban 528 □ m., a negyedik és ötödikben együtt 325 □ m. a hatodikban ugyancsak 352 □ m. táratott fel, addig ezen most lefolyt hetedik cyclusban 1100 □ m. kutathatunk át s így az eddigelé kitárt részlet összesen körülbelül már 4200 □ m.

Ezen kitárt terület egy kisebb városnegyednek számbavehető része már, mely Apulum fekvésének és terjedelmének meghatározását, hozzá véve még a határunk különböző helyein tett kisebb nagyobb feltárásokat, lényegesen megkönnyítheti, mert már ezen részletből, mely mindenesetre Apulumnak a volt római városnak előkelőbb és főbb pontjához tartozott, látható, hogy Apulum Maros Portustól nem a Maros mentén s nem M. Szentimre és Borbánd irányában, hanem inkább Maros Portusról északi irányban, s pedig kiterjedvén a város Major nevű részén, a Kutyamál alatt és fölött, a glacin, a váron, a Csűrökutezán keresztül Kisfalud és Sárd felé húzódott.

Kedvező körülménynek tekinthető még azon örvendetes hír is, melyet alelnökünk, Nagyságos Dr. Tódor József kanonok és országgyűlési képviselő úr Budapestről meghozni sziveskedett, hogy t. i. a Nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi minister Dr. Wlassits Gyula urnak előlvan segélyezés iránti kérésünket, ő Nagyméltóságától azon biztató ígéretet nyerte, hogy a minister úr az 1896-ki

államköltségvetésben ily czélokra felvett összegből egyletünknek is fog juttatni bizonyos összeget.

Ezen magas helyről származott ígélet most már csak még a beváltásra vár.

Az idén is, nagy pártolásban részesített bennünket a cs. és kir. XII. hadtest parancsnoka Nagyméltóságú Galanthai Galgóczy Tivadar cs. és kir. altábornagy úr, a helybeli várparancsnok méltóságos Kirehhammer Sándor cs. és kir. vezérőrnagy úr és a cs. és kir. várépítészeti volt igazgató nagyságos Rieger Ferencz alezredes úr, kik a katonai kincstárhoz tartozó Glacis területen az ásatást állandóan engedélyezték s ez által ügyünket lényegesen és hathatósan támogatják. Fogadják egyletünk legnagyobb köszönetét.

Az ásatások körüli ügyekben nagy és szívélyes támogatásban részesítettek engemet főképen Tkts Straubert Ödön tagtársunk és Ftdő Dr. Kóródy Péter egyleti titkár úr is, kiknek e helyen is legforróbb köszönetemet nyilvánítom.

A lefolyt hetedik cyclusban föladatomból volt, ásatásunkat úgy vezetni, hogy az alaprajzon (L. a. LXX, LXXI, LXXII, LXXIII, LXXIV, LXXV, és XL, XLI, valamint XXXV, XXXVI. számokkal jelölt pontokat, melyek a régebben feltárt részleteket jelölik, összekötésbe hozzam az ezektől északra eső területen levőkkel, s egyúttal a fenjelzett pontok körül még egészen ki nem kutatott részeket is tüzetesen átvizsgáljam.

Feladatomból legnagyobb részben elég szerencsésen megoldottam. A mostani hetedik ásatási cyclus alatt kitért részletek a jelentésemhez csatolt alaprajzon a XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI. XXXII. és XXXVII., XXXVIII. és XXXIX. számokkal vannak jelölve, miért is jelen beszámoló jelentésemben csak is az ezen számok alatt levő helyiségekről fogok szólni.

Ezen helyiségek kitérése által össze van most kötve az új ásatás a régebbivel, mely által kitűzött czéloamat, mint már tőnebb említeni szerencsém vala, nagyobb részben elértem; de az ezektől nyugatra eső területet a tél beállta miatt érintetlenül kellett hagynom, miért a LXXI. LXXII. LXXIII. LXXIV. LXXV. és LXXX. (L. az alaprajzot) számokkal jelölt pontok az új ásatással még összekötni nem lehetett. A legközelebbi, nyolczadik ásatási cyclusnak legelső feladata az lesz, hogy ezen háromszög forma területet

kitárjuk és csak azután folytathatjuk az innen éjszaki irányban eső kerítés mellett levő részben még nem egészen kitárt helyiségeknek tovább kutatását

Az egész ezen jelentésemhez csatolt alaprajzban foglalt kitárt ásatási részről egyletünk megbízásából és költségén egy 2-40 m. hosszú és 1-60 m. széles természetfí modelt készítettem, mely a kitárt falakat, padozatokat, földalatti útó szerkezetet stb. természetes alakban és színben 1:50 mértékben ábrázolja.

Ezen model az ezeréves országos kiállításon a „Közművelődési pavillon“ földszinti helyiségében van kiállítva.

Idő előtt volna többet szólni ezen kiállított tárgyról; itt csak egyszerűen megjegyzem, hogy egyletünk ezen ténykedés által is jelét adta létjogosultságának annyival is inkább, mivel így nemcsak társulatunk szűk köre, hanem az úgynevezett „nagy világ“ is láthatja, szemlélheti egyletünk kitartó ügybuzgóságának kézzelfogható eredményét.

A mult esztendei évkönyvünkben ásatásainkról szóló jelentésemet ez alkalomkor is szívesen fogadták és ismertették az „Archaeologiai Ertesítő“, az „Erdélyi Múzeum“ és a Korrespondenzblatt des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde.

Végre megkívánok még emlékezni a szíves olvasó könnyebb tájékoztatása czéljából a mellékelt három fényképről is.

Hogy régészettel foglalkozó egylet állandóan alkalmazott fotografus igénybevétele nélkül sokra nem lehet, arról meg vagyok győződve, s hiszem, hogy mindenki, a kinek csak csekély fogalma is van a régészetről és annak fontosságáról a történelmi igazságok bizonyítására vonatkozólag, az velem egyet fog érteni; de ismeretes dolog az is, hogy szaktografusaink a portrait felvételekkel annyira el vannak foglalva, hogy tekintetbe sem vehetik az egyes eseteket, mikor egyik-másik régész számára valami falomladékot vagy edénytörédeket lefotografálni kellene; úgy annyira el vannak a jövedelmező más dolgokkal foglalva, hogy csak nehezen lehet rávenni őket valami helyszini felvételre s akkor is csak jó drágán kötik meg az üzletet; mi különben igen természetes és rossz néven sem vehető, mert a régésznek egy képről egy példány elég, míg ők hozzá vannak szokva, hogy csak a tuezatonként megrendelt képpéldányokat készítsék szívesen.

Hogy ezen hátrányt egyletünköt legalább némileg elhárítsam s bármikor s bárhol egyletünk számára régészeti vagy más képeket olcsó áron előállithassak, magam megtanultam a fotografálást kedves Strau-

bert Ödön tanár collegántól, ki maga mint jeles festő és rajzoló kellő útastást adott nekem, s — berendeztem magamnak az amateuri „műtermet“ és azon idő óta magam készítem egyletünk számára a képeket.*)

Sok felvételt készítettem az ásatás helyéről, de egyletünk sa nyaru pénztári viszonyai miatt, az idén, az alaprajzon kívül csak háromról készíttethettem a szükséges clichéket.

Az első kép, délnyugatról felvéve, az alaprajzon IX. XII. XV. XVI. XX. XVII. XVIII. XXIII. XXIV. XXV. XXII. XXI. (egy része) XXVII. helyiségeket távlatilag ábrázolja. A háttérben van a XXVIII. sz. helyiségben talált Minerva oltár (l. a leleteket) és az ingre vetkezett munkásainknak egy része

A második kép, délkeletről felvéve, ezen oldalról körülbelül ugyanazon helyiségeket mutatja.

A harmadik kép pedig, melyet északról vettem föl, mutatja a XXIII. és XXIV. sz. helyiségeket, valamint a fölalatti fűtőszervezethez tartozó, téglából épült oszlopesoportot is; háttérben szintén a már említett oltár és munkások láthatók.

De most forduljunk az ásatás általy elért eredmény vázlatos leírásához.

I.

A fürdő és szomszéd épületeinek maradványai.

Ha a figyelmes olvasó a 6-ik és 7-ik évkönyveinkben közölt jelentéseimhez csatolt alaprajzokat a jelen évi évkönyvünkhöz mellékelt alaprajzzal összehasonlítja, azonnal tájékozva lesz aziránt, hogy melyik részleteket tártuk fel a lefolyt hetedik ásatási cyclus alatt.

Az összehasonlítás után rögtön látjuk, hogy az előttünk fekvő alaprajzon a XI—XXXII. és a XXXV. (egyik része), a XXXVII—XXXIX. számokkal jelölt helyiségek az ezen cyclusban feltáratokhoz, az I—X a mult évi, a XXXIII. XXXIV. XXXV. (másik része) és a XL. —XCI. számokkal jelöltek pedig a régebbi ásatási cyclusokba tartoznak.

Jelen évi jelentésemben természetesen, mint már a bevezetésben

*) Ártatlan dicsőségre szolgál az, hogy mint kezdő fotografustól az Atheneum által kiadott és Szilágyi Sándor által szerkesztett „A Magyar Nemzet Története“ ez. nagy milleniumi kiadás I. kötetében 4 kép van tőlem felvéve,

is említettem, tehát csak is a XI—XXXII., XXXV. (részben), XXXVII., XXXIX. számú helyiségek jöhetnek tárgyalás alá.

Első pillantásra észrevehetjük, hogy a hatodik és a mostani hetedik cyclusban, a régebben kitárt nyilvános jellegű fürdőépületekkel szomszédos három háznak részeit tártuk fel.

Ezek közül az egyik ház a már mult évben leirt I—IX. számokkal jelölt helyiségeket foglalja magában, ennek nyugat felé még folytatásának is kell lenni, mely folytatást a nyolczadik cyclusban fogjuk kitárni. A másik házhoz a X—XX és XXII.—XXV. számokkal jelölt helyiségek tartoznak. Ezen háznak is van folytatása kelet és észak felé, mert a XI. XIV. XVIII. és XXV. számokkal jelölt helyiségek mind mutatják, hogy az eddig kitárt rész még nem a határ.

A harmadik ház magában foglalja a XXVI. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI. és XXXII. számokkal jelölt helyiségeket.

A XXI. XXVII. XXXVII. XXXVIII. és XXXIX. számokkal jelölt helyiségek észleletem s tájékozásum alapján úgy gondolom, hogy a régebben kitárt nyilvános nagy fürdőhöz tartoznak.

A nyilvános fürdőtől északra fekvő s a mult évben már részben leirt nyugati vagyis első és második ház közt a III. számmal jelölt kis sikátor van. Ezen sikátor kellő közepén 30 cm. széles csatorna buzódik végig, mely hihetőleg a XXI. számmal jelölt terjedelmes nyolczszögletű helyiségből vezetett ki s csakis víz lecsapolására szolgálhatott, mert téglafalain más tisztátlanabb folyadékok átszivárgásának, lerakódásának még csak nyomát sem találni.

A I. számmal jelölt keletről jövő csatorna, egy még ki nem tárt negyedik szomszédházból jöhetett; de ennek eredetéről most még nem szólhatok.

Ezen III. sz. jelölt csatornától keletre azon ház fekszik, mely a X—XX. és XXII—XXV. számokkal jelölve van s mely az ezen évi jelentésemnek főfárgyát képezi.

Ezen háznak falai általában 50—60 s itt-ott 70 cm. vastag ságúak, s több, azután felemlítendő tényekből kövztkeztetem, hogy eme ház egy régebbi, részben lebontott háznak maradványaira volt építve, illetőleg azon régebbi ház adoptatio által újított meg.

Ezen háznak eddig kitárt része 15 helyiséget foglal magában, melyek építés módra és építő anyagra nézve teljesen megegyeznek egymással úgy, hogy azoknak egymáshoz való tartozását könnyen föl lehet ismerni.

Az építő anyag túlurakodólag a nyerskő, a falak felsőbb részei ben pedig téglá is van vegyítve.

Az alapfalak többnyire 1 méternyi magasságban vannak építve, 70 cm. vastagságban

Nézzük most meg közelebbről az egyes helyiségeket: a X. számmal jelölt helyiségbe lépvén egy 22.40 □ m. tág szobába érünk, mely bélyegtelen nagy téglával van kirakva; innen vezet egy 35 cm magas, 50 cm. széles és 1.25 m hosszú kőlépcső a 15 cm-rel magasabb fekvésű és 50 cm. széles kőküszöbön át az előbbinél 56 cm-rel magasabban fekvő XII. számmal jelölt szobába, melynek területe 15.13 □ m.

Ezen helyiség padozata igen csinos apró piskóta alakú téglamozaik darabkákkal van kirakva. Ezen padozat áttörése után 50 cmnyire mélyebbre jutván, egy régebbi téglapadozat maradékára akadtunk melyből az azelőtt említett adaptálást elég határozottan láthatni. Ezen régebbi téglapadozatnak nagy téglái fel voltak szedve és csak az alattuk levő vakolat rétegben láttuk tisztán a tégláknak nyomait. A padozatra törmeléket raktak, azt keményre dögölték, kisimitották és 15 cmnyire vastag rózsaszínű beton réteggel látták el, melyre azután az így magasabbra emelt szoba padozatra az új téglamozaikot rakták.

Ezen szobából egy más ismét 50 cmnyire lejjebb fekvő 4.25 m. hosszú és 1.70 m. széles helyiségbe jutánk, mely az ezen házhoz tartozó magánfürdőnek előszobája és fűtőhelye volt. Itt van az X szel jelölt kemence (fornax,) mely igen sajátosságosan a 40 cm. vastag falba ferde irányban van beépítve és pedig nagyobb méretű lapos kövek és hasonló nagyságú téglából. A fűtőnyílás (praefurnium) 60 cm. széles, beljebb 35 cmnyi szélességre szűkebbül és 75 cm hosszú.

Ezen fűtőszobából (propnigenum) lejutunk a XVI. számmal jelölt melegfürdő szobába (caldarium), mely 2.60 m. széles és 4.36 m. hosszú helyiség az előbbinél magasabban fekszik és melynek déli oldalán a XIX. számmal jelölt 2.70 m. átmérővel bíró félkörű túlkeforma kirugása van a hideg vízzel telt kád (labrum) számára.

Ezen helyiség igen szépen lehetett festve, mert az ott talált falvakolat hulladéka a pompejii vörösön kívül, sokféle fresco festmény maradékait mutatják.

A XVI. számú helyiség földalatti fűtőszervezete négyszögletű téglából épült oszlopokkal van ellátva, melyeken a szoba padimentuma nyugodott.

A XX. számmal jelölt szűk helyiség, mely igen sajátságosan van a szomszédház nagy terme és a XXII. számmal jelölt nagyobb területű udvar vagy peristylum közé szorítva, úgy keletkezhetett, hogy a nyolczszögletű XXI. számú teremnek északkeleti falát oda építették.

Az itt található falak mind egy időben és szoros összeköttetésben épültek.

A XV. számmal jelölt fűtő szobából kőküszöbön át kőlépcsőn bejuthatunk a XIII. számmal jelölt s az előbbinél mélyebben fekvő, 13.34 □ m. területű szobába, mely bélyegtelen téglapadozattal van fedve, innen juthatunk azután a XI. számmal jelölt 270 széles, de hosszába még egészen ki nem tárt szobába, melynek padozata hasonlóképen nagy négyszögű bélyegtelen téglával van borítva.

A XIII. számmal jelölt szobából átléphetünk a XIV. számú s még szintén ki nem tárt szobába, valamint a 3.50 m. hosszú és 98 cm. széles XVII. számú kis helyiségbe, mely mellett a hasonló keskeny, de hosszában még egészen ki nem ásott XVIII. számmal jelölt helyiség van. Ettől délre a XXIII. számú sajátságosan trapezalakban épült szoba van, melynek egyik fala 3.30 m., az ezzel párhuzamosan menő fal pedig 2.80 m. és a szélessége (a trapez magassága) 2.63 m.; területe tehát 6.71 □ m.

Ez is fűtőhelyiség (prognigenum) lehetett, mert a mellette levő XXIV. számmal jelölt területmes négyszögű szoba, valamint az azután következő XXV. számmal jelölt félkör alakú kirugással bíró, különben nyolczszögű terem is, földalatti fűtő szerkezettel (hypocaustum) vannak ellátva. (L. a 3-ik táblát.)

Ezek inkább fűthető lakszobák lehettek mint fürdők, mert a nyolczszögű terem egyik oldalából télkörben kirugó fülke emlékeztet teljesen a Pompejiben létező villa építési módjára.*)

A XXVII. számmal jelölt nagyobb terület északi részében a földalatt levő régebb időkből fennmaradt 60 cm. vastag falmaradványra akadunk, mely a XXXVII. számmal jelölt helyiségtől a XXV. számú nyolczszögű terem kirugó részéhez húzódott. Alaprajzomon nem jelöltem, mert attól tartottam, hogy zavarólag fog hatni a többi későben épült, de egykoru épületekre nézve.

Forduljunk most a harmadik szomszédházhoz, mely az imént leírttól délkeletre fekszik. Ezen harmadik ház úgy az építésmódjára valamint építő anyagjára nézve különbözik némileg az elébb

* L. „Pompeji sth.“ Oberbeck és Mautól Lipcse, 1884. 370 l.

leirt két szomszédháztól, mert ebben főképen a vörös betonanyag szerepel. A falak vastagsága is csekélyebb, itt mint amott, mert találni e helyen 20, 30, 35, 40, 50, 65 cm. vastagságú falakat.

Itt fekszik a csak télig kitaró XXVI. számmal jelölt helyiség, mely a meglevő falak hosszúságából ítélve, meglehetősen nagy lehetett; mellette, nyugatra van két apró cella (az alaprajzon *a.* és *b.*), melyek fürdőmedenczék is lehettek, mert nem csak padozatuk, hanem falai is vörös betonnal vannak bélelve. Az *a.*-val jelölt 2.20 m. hosszú és 65 cm. széles, a *b.*-vel jelölt ugyanolyan hosszú, de már 90 cm. széles.

A XXVIII. számú helyiség még nincsen egészen kitarva. Itt találtunk egy összetört nagy urnának alsó részét, s nem messze ettől a Minervának szentelt oltárt (l. a leleteket). Két hasonló, fekete agyagból álló nagy urnának ugyancsak az alsó részeit a XXVII. számmal jelölt tág, udvarhoz hasonló területen leltük. Az egyik urnában össze volt halmozva a tavi kagylótól (Anadonta) 76 drb. fél kagylóház, a másik kettőben csak föld volt.

A XXIX számmal jelölt kettős helyiség részben (*c.*) a régebbi ásatáshoz tartozik és az egész egy nagyobb fűtőhelyiséget képez; az északi oldalán van a kemenceze nyílása. Hamu és széndarabok itt is, mint mindenütt, hol kemenczéket találtunk, nagy mennyiségben kerültek a felszínre.

A XXX. és XXXI. számokkal jelölt helyiségek majdnem egyforma nagyságúak; a XXX. sz. 5.60 □ m., a XXXI. sz. pedig 5.70 □ m., a XXX.-czal jelölnél félkörben húzódik a fal tovább s itt is tűnnek fel a földalatti fűtőszervezethez tartozó téglából összerakott oszlopok, de e hely még nincsen egészen kitarva.

A XXXII-számmal jelölt helyiség 20.20 □ m. területű, s a XXXI. számmal jelzettől egy 70 cm széles folyósó által van elválasztva.

Ezen helyiségből egy 40 cmnyi széles víz- vagy melegvezető csatorna ágazik ki, de ezen csatorna másik vége nincsen teljesen kikutatva.

Végre felemlitem még, hogy a XXVII. számmal jelölt helyiség, alakja után ítélve illetőleg következtetve, udvar vagy festedző tér (palaestra) volt.

A XXXVII. XXXVIII. és XXXIX. számokkal jelölt helyiségek épen úgy mint a már említett XXI. sz. nyolcszögű nagy terem, mely utóbbinak oldalhossza 5 m., terjedelme tehát 117.37 □ m. a nagy fürdőépülethez tartoznak. Ez utóbbi nagy terem, mely csak

cementnemű padozattal birt, hihetőleg a nagy nyilvános fürdőnek mulatóhelyisége lehetett.

A következő ásatási cyclus alatt lesz alkalmunk a fent leírt épületeknek többi részeit is kitárni, mire aztán az egészről tisztább képet nyerendünk, mint a miként az ezen alkalommal még lehetséges volt.

II.

Az ásatás leletei.

I. Bélyeges téglák.

A hetedik cyclusban talált bélyeges téglák legtöbbszörre meg-egyeznek az azelőtti évbeliekkel; de találtunk ezen cyclusban is egy néhány teljesen új, senki által még meg nem fejtett bélyeget. S hogyha ásatásaink alkalmával a bélyeges téglákat ezután is ilyen aránylag nem csekély számban fogjuk találni, akkor nemsokára oly anynyira illusztrálva lesz a XIII. legio decurio-k (tizedesek) sora, mint ez eddigelé még sehol sem látható.

Az új ásatásainknál talált régebbi és már évkönyveinkben ismertetett bélyegeket egyszerűen csak ide iktatom azért, hogy az építő anyag egybetartozását és egykorúságát annál jobban feltűntethessem.

Az első szomszédház falaiban találtuk a LEG. XIII. GEM. egysorosán kívül még Calistr, Deiotarus, Valens, Martinus, Venthimus, Godes, Aguila, Cajus, Elius Julius, Heliodorus és Eudoxiusnak bélyegeit.

A második és harmadik szomszédháznál is ugyanezekre akadtunk, de a második háznál a következő ujakat is találtuk.

103*)

LEG XIII ///
AEK BROCT

Még nincs megfejtve. Födéleserép, egész ; 57 cm. hosszú, 40 cm. széles, 2.75 cm. vastag. Párkánya 3 cm. széles és 3.5 cm. magas.

*) Az 1890--1894-ik években megjelent ismertetésemben közlöttek folyó számának folytatásával adom, hogy evidentiában tarthassuk, hogy hányféle bélyegünk van már.

104.

//// X• C / I //// F• PLV

Még nincs megfejtve. Lehetne retrograd: VLP. T(ronto). Tűredékdarab 3 cm. vastag.

105.

///// ICW //// IAN

Nincs megfejtve. Tűredékdarab, 3 cm. vastag.

106.

LEG XIII C∇ / GE C^PITO

Olvasd: Leg(io) XIII G(emina) University Library Cluj
 Ge Capito.

Tűrött földéleserép, 3-5 cm. vastag. V. ő. II. közleményem 41. sz.

107.

ZYC XIII OYZ CEF + A NN √ FORTV √ A +

A felső sor bizonyára a XIII legio geminára vonatkozik, csak-hogy itt a XIII után GEM helyett a fenti sajátos betűk vannak, de még ezek helyett is néhány bélyegen van: OY. — Az alsó sorban az első szó Antoninus lehetne; a második szó fordított betűkkel FORTVNAT(us) t jelent. Földéleserép, 40-5 cm. széles, 3 cm. vastag.

108.

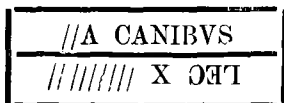
LEG XIII GM AVR MOMM

Olvasd: Leg(io) XIII g(e)m(ina)

Aur(elius) Momm(?)

Tűrött földéleserép, 2-5 cm. vastag. V. ő. II. közleményem 49 sz.

109.

Még nincs megfejtve. A betűk mint ellenlábások állanak. A felső sorban a Canibus jól kivehető. Törött tégladarab, 2 cm. vastag. Ilyenféle bélyeg, hol t. i. a decuriónak neve a felső sorban és a legio XIII. gem. az alsóban van, már többször fordult elő.

V. ö. II. közleményem 35, 38, 64 sz., III. közleményem 69, 78 sz., IV. közleményem 91, 96 sz., de a kicserélt soron kívül ilyen visszafelé menő antipodusok is vannak, péld. III. közlemény 69. sz.

II. Az alfütési szerkezethez tartozó támoszlopok.

Az idei ásátási cycilus alatt 6 helyen akadtunk földalatti tü-
tőszervezetre, de mindenütt csak tömör négyszögletű téglákból
összerakott oszlopokat találtunk s pedig a XVI., XXIV., XXV.,
XXVI., XXVIII. és XXIX számokkal ellátott helyiségekben.

Az ép állapotban talált oszlopok rendszeren 7 darabból és pedig
egy nagyobb alsó és felső és 5 kisebb egyenlő nagyságú téglából
állanak.

A nagyobb téglák 10 cm. vastagok, 25 cm. szélesek és 37 cm.
hosszúak; a kisebbek pedig 10 cm. vastagok, 20—20 cm. oldalhosz-
zával. — Érdekes az, hogy a XXIV. sz. jelzett helyiségben levő
oszlopokon az alsó és felső nagyobb téglák az oszlopsorokon válta-
kozva hosszúságok szerint vannak téve, úgy hogy az egyik oszlop
alatt és fölött levőknek hossztengelye K. Ny. felé, a mellette levő
oszlop-é D. É. felé, a következő oszlopé ismét K. Ny. felé van
irányítva, s így tovább. Ezen sajátosságos szimmetrikus elhelyezésre
Straubert collegám figyelmeztetett engem. Az oszlopok téglái mind
bélyegtelenek. (L. a III. táblát.)

III. Padozatrészek.

A XII. számmal jelzett helyiségen kívül, melynek már emli-
tett apró 5 cm. hosszú, piskóta alakú téglá mozaik darabokból álló
padozata van, a többiek leginkább kisebb nagyobb téglákkal van-
nak kirakva.

A nagyobbak egysoros bélyeget viselnek és pedig: LEG. XIII
G. AN. (Legio XIII gemina Antoniniana.) A kisebbek eddigelé mind
bélyegtelenek.

IV. Színes falvakolat töredékek.

Az idén is, a már többször említett pompeji vörös vakolaton kívül még igen szép élénk színezetűeket meglehetősen mennyiségben s főképen a XV. XVI. XIX sz. helyiségekben leltünk.

V. Edények és üvegtermékek.

Edénytöredéket ezen cyclus alatt is kosár számmal vittünk muzeumunkba. Az idén ép edényeket nem igen találtunk, de a cserepek közt érdekes darabok vannak. Leltünk egy kis urnát, melynek felső átmérője 9 cm., alsóé 4 cm., az egész pedig 8.5 cm. magas. Találtunk továbbá három nagy urna töredékeit; ezek közül az egyiknek, melyben fönnebb említett 76 kagyló darab volt, alsó átmérője 9.5 cm., közepén 16 cm. és a meglevő rész 16 cm. magas; továbbá egy nagy korsónak felső részét 4 szűrő nyílással; azután egy cratert, melynek átmérője 31 cm., mélysége 12 cm. A karimáján cizfrázatok és két sorban betűk vannak benyomva.

A betűk ezek: I. M. O.

BCU Cluj / Central Univ. Cluj R. B. T.

Egy tálat találtunk, melynek átmérője 21 cm. széle pedig 3.5 cm. magas; csemegés tányért, átmérője 11 cm. Egy tálat terra sigillatából, átmérője 22 cm., mélysége 2.5 cm. stb.

Üvegedények kis töredékeit és üvegtábla darabokat meglehetősen mennyiségben találtunk.

Ezek közt legszebb egy pohárnak talpa és nyele, s néhány csinos díszítődarab.

VI. Bronztárgyak.

Ezen nemekből apró díszítőtárgyak töredékeit, egy stilus darabot, egy tűt, két szeget, négy karikát egy gyűrűt, egy csatot, egy gombot és egy szobor jobb kezének mutatóját, mely 10 cm hosszú, leltük.

VII. Vastárgyak.

Csupán csak egy lándzsa felsejére akadtunk.

VIII. Csontból való tárgyak.

Mindössze csak három átlukasztott gömbölyded darabot és egy játékjegyet találtunk.

IX. Lámpák.

Az idén hét egész mécesest és sok töredéket leltünk. Az épek közül az egyiknek alsó részén STROBILIS, egy másikon CAMNIS helyegek vannak; továbbá akadtunk egy méceses felső részének töredékére, melyen igen szép kivitelű oroszlánon ülő Nika van, ki koszorút tart kezében.

X. Pénzek.

Az idén összesen 13 darab római ezüst és bronz-pénzt ástunk ki. Ezeknek meghatározása későbbre marad.

XI. Kőfaragó és szobrász munkák.

Terra sigillatából készült csinos ifjúnak a feje jobb felét és egy márvány diszitmény részletet leltünk és végre a XXVIII. sz. jelölt helyiségben egy kőoltárt. Ezen oltárt 1895-ki október 15-én leltük a nevezett helyen.

Az oltár finom szemcsés homokkőből készült, teljes magassága 97 cm., alsó és felső lapja négyzetben van 42 cmnyi oldalhosszával; a felirást tartalmazó oszloprész 53 cm. magas és 32 cm. széles négyszögben, az alsó és a felső párkányzatok 11×11 cmnyi magasak.

A felső párkányzat három oldala diszitással van ellátva, a negyedik oldal, mint az egész oltárnak ezen oldala durván van megfaragva, úgy látszik, fal mellett állott. Az oltárt f. k. v. helyzetben falromok közt, ketté törve, de hiány nélkül találtuk:

Felirata pedig ez:

MINERVAE

VICTRICI PRO

SAL(ute) DOM(i)NO(rum)

NN*) AVGG(ustorum).

IMP(eratoris) Severi

ET ANTONINI

→ CAESARIS ←

AEL(ius) SABINVS

LIBR(arius) → Co(n)S(ularis)

V(otum). S(olvit). L(ibens), M(erito).

*) NN—nostrorum.

Az oltárt felajánló Sabinus Aelius, „*librarius consularis*“ azaz számvivő altiszt (írnok) volt Dacia helytartója irodájában s Minerva Pallasnak, itt „*Victrix*“ jelzővel mint az altisztek védistennőjének a két császár Septimius Severus és Antoninus (Caracalla) jóllétére oltárt emeltetett.*)

Septimius Severus fiát Caracallát Kr. u. 196-ik évben Antoninus Caesar név alatt trónörökösének nevezte ki. Innen a 4 ik sorban NN.AVGG, a két G a „*duorum imperatoris*“ nak veendő ; mert mikor Severus ifjabb fia Geta is Caesar lett, akkor a felírásokon „AVGGG“ fordul elő, a három G a három együttes Caesarra vonatkozik.

Ezen „NN.AVGG“ból a feliratos oltár keletkezési évét meghatározhatni.

Septimius Severus fiát Caracallát Kr. u. 196-ki évben Antoninus *Caesárnak* nevezte ki. A 198-ki évben *Augustus* czimmal tiszteltetett meg, minélfogva ezen oltár Kr. u. 196—198 ki évek közt készült.

Ezen oltár muzeumunknak diszére válik, sreméljük, hogy habár ez az első ily fajtájú lelet ásatásaink területén, egyuttal utolsó sem lesz — — és ezzel — valete!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*) V. ö. Jung Julius Die Fasten der Provinz Dacien. Innsbruck. 1894. 178 l.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

v.

Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti- és természettudományi egylet működése 1894. jun. 10-től 1895. jun. 30-ig.

K ö z l i :

DR. KÓRÓDY PÉTER,
egyleti első titkár.

BGU Cluj / Central University Library Cluj

Jegyzőkönyv.

Felvételtek az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyletnek Gyulafehérvárt, 1895. évi június hó 30-án a városház nagytermében megtartott VIII. rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Csató János, kir. tanácsos alispán, mint elnök, Veszely Károly, prépost-plébános, tb. elnök, Török Bertalan, megyei főjegyző, alelnök, Novák Ferencz, kir. tanácsos polgármester, tb. alelnök, Avéd Jákó, másodtitkár, dr. Cserni Béla múzeum- és könyvtárőr, Frölich Gyula, pénztáros, Szentmiklósy Jenő, ellenőr, dr. Mohay Sándor, orsz. képviselő, társulati ügyész, dr. Balás Endre, Bartha Győző, Bartha Zsigmond, Butyka Sándor, Csiky László, Csiky Miklós, Eröss József, Fejér Gerő, Fogarasi János, Gáspár János, Gergely Ignác, Imets F. Jákó, la Borda Kálmán, Makkai Domokos, Mendel Manó, dr. Náthán Bernát, Nemes Sámuel, Roska József, Straubert Ödön, Tamási Aron, Zlamál Agoston rendes tagok, dr. Péter János, Avéd Jákóné, Fogarasi Jánosné, Tallos Kornélia stb. vendégek, — Kóródy Péter, első titkár, mint a gyűlés jegyzője.

1. Elnök a közgyűlést következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt közgyűlés!

Munkásság és kitartás biztosítják a sikert.

Munkásságunknak és kitartásunknak köszönhetjük mi is azon kedvező eredményt, mely az egyletünk irányában fokozatosan és állandólag fejlődő közérdeklődésben nyilvánul.

Nemcsak a hazánk határai között, hanem külföldön fennálló tudományos egyletek is tudomást vesznek rólunk s évenként szaporodik azoknak száma, melyek összeköttetésbe lépnek egyletünkkel, mi örvendeztető bizonyíték arról, hogy működésünket a tudós világ figyelemre érdemesnek itéli.

Örvendetes tény továbbá az is, hogy vármegyénk közönsége pártfogásra méltónak találta törekvéseinket s a szép eredményeket feltüntető ásatások folytathatására száz forint segélyt adományozott.

Nyolcz évre terjedő munkásságunknak, legértékesebb eredménye a jövő évben lesz felmutatható, a mikor az ezredéves kiál-

lításban évkönyveinkkel és az eddigi ásatásokat feltüntető mintázzal egylettünk is részt veend s biztoson remélem, mikép az ásatások eredményét ábrázoló minta szélesebb körben fog érdeklődésrel találni s ezen reményben már most köszönetet mondok Dr. Cserni Béla tisztelt tagtársunknak az ásatások körül kifejtett buzgó munkásságáért.

Egylettünk mult évi működéséről részletes ismertetést a tisztelt titkár úr fog előterjeszteni, múzeumunk állapotáról s pénztárunk állásáról a kiküldött bizottságok teendik meg jelentéseiket s így részemről még csak azon fontos körülményt kell, hogy megemlítssem, miszerint mostani közgyűlésünk tisztújító közgyűlés.

Végül őszinte részvétellel kell megemlékeznem azon tagokról, kiket a mult évben ragadott el soraink közül a halál.

Elháltak: Ormos Zsigmond főrendiházi tag, a délmagyarországi tört. és rég. muzeum társulat elnöke, egylettünk tiszteleti tagja, — Barcsay Miklós földbirtokos rendes tag és Bőjthe Lajos k. állami állatorvos, választmányi tag, — fejezzük ki jegyzőkönyvileg elvesztésök feletti őszinte sajnálatunkat.

Ezekután tisztelettel üdvözlöm a megjelent tisztelt tagtársakat s nyölvezadik közgyűlésünket megnyitottnak nyilvánítom.

Közgyűlés az elnöki megnyitót éljenzéssel fogadta s ennek jegyzőkönyvbe való felvételét határozta.

2. Titkár az egylet működéséről 1894. évi junius 10-ikétől, vagyis az utolsó közgyűlés idejétől történekről következő jelentést tesz:

M. T. Közgyűlés!

Egylettünk a lefolyt 1894. évben második ciklusának utolsó, azaz negyedik évét futotta meg. Nem szándékom ez alkalommal e második ciklusnak munkásságát ismertetni, hiszen ezt, mennyire tehettem, minden évben iparkodtam szerény tehetségemhez képest vázolni. Csakis az utolsó év főbb mozzanatait törekszem a m. t. Közgyűlés előtt rajzolni.

M. T. Közgyűlés! Hangzatos szavak uralkodnak mindenütt, azok vezetik a nagy tömeget anélkül, hogy az egyedek az uralkodó eszmék bonczolásával komolyabban foglalkoznának. Századvégi gyorsasággal haladunk minden téren, komolyabb megfontolt munkára időnk nincs. S így csendes, az élet köznapi piaczaról visszavonuló nemesebb eszméket, önfeláldozó munkásságot észre se vesszük.

Ily csendes a zajos élettől visszavonult munkásságot fejt ki ársulatunk köréből is urve s kevésből né tányolva. De mi senkítől

a jelenben elismerést nem is várunk, hanem gyűjtünk, kutatunk a magyar nemzet szellemi tőkájének érdekében; s hisszük és reméljük, hogy a jövő nemzedék munkásságunk eredményében élvezetet, kincset fog találni.

Mig keleten két név: Babylon és Ninive Aegyptommal, a művészetet pártoló Pharáók, a tudományért áldozatra kész Ptolomeidák és világhódító Nagy Sándor által összehordott kincseivel a tudós világnak mindig kiváló érdeklődését fogják felkelteni, addig nyugaton minden civilizált népnél nemzeti ereklyéken összegyűjtendő és őrzendő saját emlékein kívül a római kultúra emlékei mind nagyobb és nagyobb figyelemre találnak.

Az angol és francia nemzet gazdag múzeumaiban levő téglafelírásokban és agyaghengerek töredékeiben találjuk azon összekötő kapcsot, mely a multat a jelennel egybefűzi. Ki ne hallott volna a *rozettai* tábláról, ama kulcsról, mely lehetővé tette az egyiptomi sphinx évezredeken át néma száját megnyitani, azaz a régi egyiptomiak hierogliph irását megfejteni. Kit ne érdekelnének a *britt* múzeumban őrzött egyiptomi mumiák sajátos története. A kihalt népek emlékeit összegyűjtve körünkben látva a vízözön előtti korszakot juttatja eszünkbe, midőn még egy nemzet és egy nyelv volt. „Unius labii et sermonis“.

E nemes czél hozta létre társulatunkat. Hogy tegyük a multat jelenné, hogy a hazánkban lakott népek és nemzetünk emlékeit összegyűjtve tegyük népesebbé e szép hazát, a mely nekünk *már ezer éves*, ismertessük meg annak ritkaságokban páraflan, őseink véréből öntözött természeti szépségeit s hogy az erők csoportosulása által tegyük népszerűvé a tudományt.

Vajha kedvező széllel kezdtük volna hajózásunkat, vajha a kitartó munkásság biztos révpartra és gazdag virányra vezetne!

Mi egyletünknek ez évi munkásságát illeti, először is tartatott négy választmányi ülés, s azok mindig látogatottak voltak. Azután elsőnek kell felemlítem, hogy Török Bertalan egyleti alelnök úrnak a mult évi közgyűlésen tett hazafias indítványával a millenium alkalmával a megyénkben fekvő történeti nevezetességű helyeknek emlékekkel való megjelölésére vonatkozólag választmányunk bővebben foglalkozott, s elhatározta, hogy a *miriszlói* csata helyet egy obeliszkkal, a *szentimreit* pedig egy táblával fogja megjelölni. Mindkettőnek további kivitelével ugyan Török Bertalan urat bizta meg. Továbbá egy meglehangú hazafias felhívást bocsátott megyénk

városaihoz és községeihez, hogy a saját területeiken fekvő nevezetesebb helyeket saját körükben emlékekkel ellátui sziveskedjenek.

Elhatározta egyletünk, hogy a *milleniumi kiállításon* résztv evsz azon befogja mutatni egy nyomtatott füzetben egyleti muzeumunk rövid történetét, az abban levő tárgyak photographiájának hozzác satolásával, 2. Az eddig megjelent „Évkönyveket“, 3. Az apulumi ása tásokról egy gypszmodellt.

Ez utolsó mindenesetre egyike lesz a kiállítás e nemü tárgyai között a legérdekesebbeknek. E tárgyaknak előállítására dr. Cserni Béla muzeumőr, társulatunk fáradhatlan munkása volt szives vállalkozni. Az előállítási költségek fedezésére egy aláírási ivet bocsátottunk ki, a melyen az eddig aláírtak a költségeknek felét közel fedezni fogják.

Az apulumi ásatásokról bőven kimerítő jelentést nyújt Évkönyvünk. Csak annyit említek fel, hogy a mult évre a Cultus miniszter úr 200 frtot volt kegyes kiutalni. Ez évre is megkérlelmeztük, de sajnos, kérésünkre kedvező választ nem kaptunk. Erre újból kérést nyújtottunk be ö Exceziájához, hogy legalább jövő évre kérésünket venné tekintetbe; hogy minő eredménye lesz, a jövő fogja megmutatni.

Nemes Alsófehérmegye tekintetes törvényhatósági bizottsági 1894 év őszén tartott rendes közgyűlésében 100 frtot utalt ki egyletünk céljaira, illetve az apulumi ásatások folytatására, Lőnhart Ferencz erdélyi püspök úr ö Exceziája, egyletünk Védnöke ez évben is mint a megelőző években 100 frtot volt kegyes egyletünknek adományozni, a gyulafehérvári takarékpénztár pedig 20 frt adomány nyal járult egyletünk nemes céljaihoz. Fogadják e nemes tettökért egyletünk köszönetét.

Öszinte elismerés és köszönettel tartozunk Elnökünk ö nagyságának, ki mint e nemes megyének nagyérdemü Alispánja egy lelkes hangu felhivást bocsátott megyénk törvényhatósági bizottsági tagjaihoz, felhiván azok figyelmét egyletünk pártolására, minek megis volt az eredménye, mert szép számmal csoportosultak egyletünk hazafias zászlója alá. -- De nem keveset tesz egyletünk iránt való érdeklődés felkeltésére, hogy a magyar országos vörös-kereszt-egylet gyfehérvári választmánya a mai nyári mulatságot részben egyletünk javára rendezi. Fogadják érette elismerésünket.

Szintén köszönetet mondunk dr. Csiky László kir. ügyész úrnak, ki szives közbenjárása által kieszközölte, hogy az apulmi ásatásokhoz

nagyon jutányosan és előnyösen fegyenczeket vehessünk fel munkásoknak.

Említést kell tegyek még két könyvtárunkat érdeklő adományozásról, az egyik tövisi Balogh Jánosnak hagyománya, ki 121 drb kötetet és füzetet hagyott könyvtárunknak, a másik Szabó Ferencz n.-eleméri plebános úr a nemzeti cultura érdekében kiválóan érdemesült férfi adománya, ki történeti, nép és földrajzi könyvtárából 43 drb kötetet küldött egyletünknek.

Mi az egyleti tagoknak hullámzását illeti: a mult évi közgyűlésen az egylet tagjai közé lépett 9 tag. Azután jelentkezett két örökös alapító tag: 100—100 frttal és pedig Középeffy Gyula, ny. állami tisztviselő (N.-Váradon), eddigi rendes tag és a gyulafehérvári volt várbeli község vagyonát kezelő bizottság, továbbá 16 rendes tag; névleg: Oelberg Gusztáv, bányakapitány (Zalathmán), Horváth Miklós, m. főszámvevő (N.-Enyeden), Müller Mihály m. tisztii ügyész (N. Enyeden), dr. Jeney Elek ügyvéd (N.-Enyeden), Szalánczy Ödön birtokos (Fugodon), Szalánczy Jenő szolgabíró (Konezán), Lunátsek Frigyes, birtokos (Kis-Ludason), Sálmen Frigyes, kereskedő (Gy.-Fehérvárt), Gergely Ignác kanonok, Eröss József főgymn. tanár, továbbá Abrudfalva, Bucsum, Kerpenyes, Karna, Muska, Szohodol és Tövis alsófehérmegyei községek. Elhalt három tag. Eszerint az egyletnek jelenleg van: 1 védnöke, 6 tiszteleti, 6 örökös alapító, 9 alapító és 153 rendes tagja; összesen: 176 tagja. — Cse-reviszonyban áll az egylet 22 tudományos társulattal.

Mi a könyvtár szaporodását illeti, a Balogh és Szabó Ferencz féle adományozásokról már megemlékeztem; a velünk csereviszonyban levő társulatok közül ki kell emeljem: a M. Történelmi Társulatot, a K. M. Természettudományi Társulatot, az Erdélyi Múzeum Egyesület bölcelet, nyelv és történettudományi, nemkülömben az Erdélyi ugynevezett Múzeum Egyesület orvostermészettudományi szakosztályait, az Erdélyi Kárpát Egyesületet, a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulatot, a Délmagyarországi Természettudományi Társulatot és a „Verein für siebenbürgische Landeskunde“t, a mely egyesületek igen becses kiadványokkal gazdagították könyvtárunkat. Azonkívül járhatja az egylet az Archaeologiai Értesítőt.

Az egyleti múzeum az apulumi ásatásokból mind inkább és inkább gyarapodik, elannyira, hogy egy állandó múzeumi épületnek terve, esetleg a meglévőnek nagyobbitása hova tovább elodázhatlannak látszik.

Pénz és éremtárgyakat adományoztak: 1. Novák Ferencz 1

drb. XIII. Leo-érmét (Talált tárgy ; hosszu ideig a rendőrség őrizte), és 2 drb. Kossuth-bankót, egy drb. I. József császárféle (1710) ezüst pénzt. 2. La Borda Kálmán 2 drb. emlékérmét (egyik bécsi kiállítási, a másik Széchenyi István téle), négy drb. polturát, s egy drb. romániai, pénzt 3. Frölich Gyula 1 drb. régi magyar pénzt 1 drb. Hondurás köztársasági rézpénzt. 4. Straubert Ödön 5 drb. Kossuth bankót. 5. Navratil műszaki kapitány 1 drb. római bronzgyűrűt, 6. Jonás Géza 1 drb. Mária ezüsttallért. 7. Szentmiklósi Gyula 1 drb. bronzpénzt, 1 drb. Zsigmond-téle lengyel ezüstpénzt, 1 drb. polturát 1706-ból. 8. Frölich Gyula tanuló, 1 drb. amerikai pénzt. 9. Fill Rudolf tanuló 1 drb. Frigyes német császár emlékérmét. 10. Pásztor Gyula tanuló 1 drb. Nerva Trajanus rézpénzt. 11. Zöld Dezső tanuló 1 drb. ezüst denárt 1568-ból — Továbbá dr. Balás Endre 1 drb. lebkövet. (A csik-kozmási határból). Beteum mérnök egy Junófejet. Bartha Győző úr négy drb. polturát és egy római pénzt.

Választmány jegyzőkönyvileg mondott köszönetet az egyes adományokért. Csekélynek látszó dolgok ezek, de drága kincsei a a kulturának, melyet összegyűjteni és megőrizni a legszentebb kötelessége a nemzetnek.

Titkári jelentésemet a m. t. közgyűlésnek szives figyelmébe ajánlom.

Közgyűlés a titkár jelentését tudomásul veszi s annak a jegyzőkönyvbe való bevezetését elhatározza.

3. Titkár felolvassa az ezredéves ünnepek alkalmából — a megyei történeti helyeknek megjelölésére vonatkozó felhívását. — Makkai Domokos ellene szól magának a tervnek, szerinte, miután az egylet pénzhiányokkal küzd, ez eszme nem vihető ki, s azért e tervhez nem is járul. Lelkes szavakkal veszi védelmébe azt Török Bertalan ; szerinte nem beszélhetünk e tervnek elfogadása vagy el nem fogadásáról, mert e felett a mult évi közgyűlés már határozott. Kéri a közgyűlést, hogy mondja ki, hogy a szentimrei és miriszlói történeti helyeket saját költségén fogja megjelölni, a többire nézve pedig megkeresi a megye törvényhatósági bizottságát és városait.

Közgyűlés Török Bertalan felszólalását magáévé teszi s elhatározza, hogy a szentimrei és miriszlói csatahelyeket saját erején megjelöli, a többire nézve pedig e felhívásban megkeresi a megye törvényhatósági bizottságát és városait.

4. Veszely Károly prépost-plebános és tb. elnök felolvasást tart ily czimmel: „A portai adó Erdélyben a nemzeti tejedelmek

alatt." — Közgyűlés az érdekes felolvasást állandó figyelemmel kísérte s végén a felolvasót megéljenezte. Elnök köszönetet mondott felolvasónak s megkérte, hogy érdekes felolvasását a jövő évi Évkönyv számára bocsássa közre, amit felolvasó meg is ígért.

5. Dr. Cserni Béla múzeum- és könyvtárór következő jelentést terjeszt a közgyűlés elé:

I. *Múzeum őri jelentés az 1894. évről.*

1) *Butorzat.* A múlt évi jelentésben foglalt butorzat az 1894. évben nem szaporodott. 2. *Régi pénzek és érmek.* a) *Fém pénzek:* 1. Római 270 drb., szaporodás 6 drb., 2. magyar 120 drb., szaporodás 13 drb., 3. Osztrák magyar 48 drb., szaporodás 6 drb., 4. Osztrák-olasz 13 drb., 5. Osztrák 368 drb., szaporodás 60 drb., Pápai 3 drb., 7. Szárdíniai 1 drb., 8. Velencei 1 drb., 9. Olasz 6 drb., 10. Németországi 20 drb., szaporodás 4 drb., 11. Szászországi 8 drb., 12. Bajor 6 drb., 13. Bádeni 2 drb., 14. Württembergi 1 drb., 15. Lengyel 46 drb., szaporodás 10 drb., 16. Hamburgi 1 drb., 17. Francia 10 drb., szaporodás 2 drb., 18. Hannoveri 3 drb., 19. Angol 4 drb., 20. Schweiczi 3 drb., 21. Szerb 2 drb., 22. Romániai 25 drb., 23. Porosz 1 drb., 26. Cseh 1 drb., 27. Belga 2 drb., 28. Török 6 drb., 29. Amerikai 1 drb., 30. Perzsa 1 drb., 31. Emlék-érmek 26 drb., szaporodás 2 drb. Összesen 1092 drb., szaporodás 402 drb. 2) *Papírpénz.* Magyar és osztrák bankók összesen 126 drb. 3) *Különféle régiségek.* A múlt évi jelentésben felsoroltakkal van 1. 21 drb. római szobor és emlékmű, 2. bélyeges téglá 180 drb., 3. számos edény darab és töredék, 4. Falvakolat és egyéb római építészeti darabok. 4) *Asványok:* 117 drb.,

II. *Könyvtárnoki jelentés*

A könyvtár állott 433 drb. könyv és füzetből, szaporodás 1894-ben 46 drb. könyv és füzetel. Jelenlegi állása tehát 478 drb. könyv és füzet, melyek részint régiségek, részint tudományos tartalmuknál fogva becsesek.

Gyulafehérvárt, 1895. június hó 30 án,

Dr. Cserni Béla,
múzeum és könyvtárór.

Erre a múzeum és könyvtár megvizsgálására kiküldött bizottság teszi meg jelentését, mint következők:

Jelentés

az alsófehérmegyei tört. rég. és term. tudományi egyesület múzeumának és könyvtárának megvizsgálásáról:

Afúlirottak f. hó 29 én az említett helyiségben megjelenvén

ügy a régiségtárt, mint a könyvtárt a legnagyobb rendben, az indexeket pontosan vezetve, a tárgyakat, a mennyiben a hely sülke miatt lehetséges volt, jól elhelyezve találták; s midőn erről a mélyen tisztelt közgyűlésnek jelentést tesznek, kéri a múzeumőr úrnak fáradságát nem ösmerő ügybuzgalmaért a jegyzőkönyvi köszönet megszavazását, s más helyiségről való szives gondoskodást.

Gyulafehérvár, 1895 jun. 30.

Zlamát Agost.

Csikely Miklós.

A múzeum és könyvtárőri jelentést, valamint a kiküldött bizottság jelentését a közgyűlés tudomásul veszi, s dr. Cserniknek szives fáradozásaiért jegyzőkönyvi köszönetet mond. A múzeum új épületének megvalósítását, esetleg a réginek kibővítését a választmányra bizza.

6. Az egyleti pénztáros az 1894. évről a következő számadást terjeszti be.

I. Bevétel:

1. Pénztári maradvány 1893 évről	—	frt.	—	kr.
2. Nmt. Lőnhart püspök úr ajándéka	100	„	—	„
3. Tagsági díjakból	279	„	—	„
4. Kamatokból (a be nem fizetett alapítvány után)	32	frt.	50	kr.
5. Takarékbán kezelt tőke után %	22	„	30	„
6. Simon Dénes vasuti adománya (büntetés)	2	„	50	„
7. Posta megbízásokból (visszatérült)	1	„	96	„
8. Alaptőkéből kölcsön vett	100	„	—	„
9. Glacis kert bére	20	„	—	„
	<u>558</u>	frt.	<u>26</u>	kr.

II. Kiadás:

1. Kovács Albert könyvkötőnek	9	frt.	50	kr.
2. Papp Györgynek nyomtatványokért	11	„	80	„
3. Körödy Péter titkár levelezési számla	24	„	30	„
4. Papp Györgynek az Évkönyvre (100 frt. régi)	265	„	—	„
5. Országos régészetnek 2 évi tagságdíj	10	„	05	„
6. Posta megbízásokra	8	„	38	„
7. Chlichére	85	„	95	„
8. Weisz Bernát számlája	5	„	60	„
9. Glacis kertnek bére	30	„	—	„
10. Asatásokra	61	„	60	„
11. Dr. Cserni számlája fuvar	5	„	80	„

12. Genie directió adó visszatérítés	10	frt	—	kr.
13. Vegyi szerek Dr. Cserni urnak (Clichéhez).	5	"	77	"
14. Solga fizetés	5	"	—	"
15. Szabó Ferencz könyv küldeménye portója	5	"	30	"
16. Balogh János hagyatéka után adó	12	"	—	"

ezen kiadás az 1895-ki számadás 56 tétel alatt bevételett

556 frt. 05 kr.

I. A pénztár állása tehát az 1894. év végén:

Bevétel	558	frt.	26	kr.
Kiadás	556	frt.	05	kr.
Marad	<u>2</u>	frt.	21	kr.

II. Az alapítvány tőke állása:

Tőke 1893 év végén	489	frt.	25	kr.
Befolyt az 1894 évben	110	frt.	13	kr.
Tehát összesen	<u>599</u>	frt.	38	kr.

Ebből 1894-ben kölcsönbe felvétel	100	frt.	—	kr.
Marad	<u>499</u>	frt.	38	kr.

Az eddig befolyt alapítványi tőke összege	705	frt.	—	kr.
Tartozás a tőkének	205	frt.	62	kr.

III. A hátralékos tagdíjak összege 517 frt. 50 kr.

Fröhlich Gy. m.p.

A pénztár felülvizsgálásra kiküldött bizottság jelentése a következő:

A pénztári könyvet, főkönyvet és a hozzátartozó okmányokat átvizsgáltuk és mindent rendben és helyesnek találtuk; kérjük a pénztár kezelőinek a felmentvényt kiadni és fáradozásukért jegyzőkönyvileg köszönetet szavazni.

Gyulafehérvárt 1895 jun. 29 én.

Avéd Jákó,

Dr. Cserni Béla,

pénztár vizsgáló bizottság tagok.

Közgyűlés a pénztár kezelőinek, valamint a kiküldött bizottságnak jelentését tudomásul veszi, a számadókat a kitelt évre nézve jegyzőkönyvi köszönet mellett a további számadás terhe alól felmenti.

7. A pénztár kezelői az 1895 évre következő költségvetést terjesztenek a közgyűlés elé:

Költségvetés 1895 re.

I. Bevétel:

1. Pénztármaradék 1894 re	2	frt.	21	kr.
2. Az 1895-ki tagdíjakból	400	frt.	—	kr.

3. Hátralékosak tagdíjaiból	150	frt. — kr.
4. Adomá nyozás	100	„ — „
5. Alapítványi tőke után	25	„ — „
6. Takarékpénztári tőke után	32	„ — „
összesen	709	frt. 21 kr.

K i a d á s :

1. Az 1895 ki évkönyvre	178	frt. — kr.
2. Tőke visszafizetésre	205	frt. 62 kr.
3. Múzeum takarítására	12	„ — „
4. Levelezések és meghívókra	35	„ — „
5. Archeologiai Értesítőre	5	frt. 05 kr.
6. A tagdíjak beszédőnek	6	frt. — kr.
7. Vásárlásokra	50	frt. — „
8. Asatásokra	200	frt. — „
összesen	691	frt. 67 kr.
Bevétel	709	frt. 21 kr.
Kiadás	691	frt. 67 kr.
Maradék	07	frt. 54 kr.

Gyulafehérvárt, 1895 jun. 30-án.

A pénztár kezelői:

Frölich Gyula,

Szentmiklósy Jenő,

ellenőr.

Közgyűlés a benyújtott költségvetést elfogadja, s elhatározza, hogy a hátralékosokkal szemben ezután erélyesebben fog eljárni.

8. Butyka Sándor egyleti tag jelenti, hogy Lönhart Ferencz erdélyi püspök úr ő Exceziája, egyletünk védnöke 100 frtot adományozott az egylet céljaira. — Közgyűlés a Védnök úr ő Exceziájának ezen újabb kegyes adományát mély hálával fogadja s elhatározza, hogy az Évkönyv diszpéldányának átnyújtása alkalmával küldöttségileg köszönetet mond ő Exceziájának.

9. Elnök előadja, hogy a tisztikarnak négyéves mándátuma lejárt; köszönetet mond a bizalomért és szives támogatásért s a tisztikar nevében lemond. Ajánlja korelnöknek Veszely Károly tb. elnök urat. — Veszely Károly korelnök elfoglalván az elnöki széket, lelkes szavakban méltatja Csató János volt elnöknek már két cikluson tanúsított érdemeit, indítványozza, hogy a közgyűlés újból egyhangulag válassza meg elnökének. Avéd Jákó indítványozza, hogy dr. Tódor József és Török Bertalan eddigi alelnököket válassza

meg a közgyűlés továbbra is alelnököknek. — Közgyűlés általános éljenzések között Csató János kir. tanácsos alispánt elnököknek; dr. Tódor József kanonok és orsz. képviselőt, Török Bertalan megyei főjegyzőt az egylet alelnökeinek választja meg. A jelenlevő elnökök a választást elfogadván, a közgyűlés éljenzései között elnöki székeiket elfoglalják.

10. Novák Ferencz indítványozza, hogy Kóródy Péter eddigi első titkárt, Avéd Jákó másod titkárt, dr. Cserni Béla múzeum- és könyvtárórt, Frölich Gyula pénztárost, Szentmiklós Jenő ellenőrt, dr. Mohay Sándor egyleti ügyészt válassza meg a közgyűlés az újabb ciklusra is eddigi tisztségökben. — Közgyűlés az indítványt egyhangulag elfogadja s Kóródy Péter theol. tanárt első titkárnak, Avéd Jákó gymn. igazgatót másodtitkárnak, dr. Cserni Béla gymn. tanárt múzeum- és könyvtárórnek, Frölich Gyula gyógyszerészt az egylet pénztárosának, Szentmiklós Jenő gymn. tanárt ellenőrnek, dr. Mohay Sándor orsz. képviselő és ügyvédet az egylet ügyészének megválasztja. — Választottak a közgyűlés bizalma előtt meghajolnak.

11. Az alapszabályok 44. §-a értelmében a választmány egy negyed része kisorsolandó lévén, a szokásos módon megejtett sorsolás folytán következők nevei huzattak ki: Csiky László, Sántha János, Fejér Gerő, Boér Béla, Képes Ferencz, Zlamál Agost, Popp György, Lukácsfy Viktor, Szentgyörgyi Mór, Nemes Sámuel. Titkár egyúttal jelenti, hogy Bőjthe Lajosnak halálával még egy hely üresedésbe jött s így 11 hely lesz betöltendő. — Elnök az üresedésbe jött helyek betöltésére Novák Ferencz elnöklete alatt Török Bertalan, Avéd Jákó és a titkárból egy bizottságot küld ki. A közgyűlést öt perczre feltüggeszti. A kiküldött bizottság öt percz eltelte után a választmány kiegészítésére a következő urakat hozzá javaslatba: Nemes Sámuel, Csiky László, Boér Béla, Képes Ferencz, Zlamál Agoston, Szentgyörgyi Mór, Fejér Gerő, Vadady László, Szalánczy Jenő, Polonyi Gyula, Gergely Ignác. — Közgyűlés a bizottság jelentését magáévá teszi s Nemes Sámuel, Csiky László, Boér Béla, Képes Ferencz, Zlamál Agoston, Szentgyörgyi Mór, Fejér Gerő, Vadady László, Szalánczy Jenő, Polonyi Gyula és Gergely Ignác urakat a választmányba beválasztja.

12. Szóbabozatván a milleniumi kiállításra küldendő tárgyak ügye, — elnök ajánlja, hogy ennek elintézésével dr. Cserni Béla múzeumórt megbizza, hogy a kiállításra küldendő tárgyak kiválasztása és elküldésében mint az egyletnek megbizottja járjon el.

13. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Novák Ferencz és Bartha Győző urakat kéri fel.

Elnök köszönetet mond a közgyűlés tagjainak szives figyelmükért, egyetértésre és további munkásságra buzdítván a tagokat, a közgyűlést bezárja. Közgyűlés az elnök életével ért véget.

K. m. f.

Hitelesítjük :

Novák Ferencz s. k.

Bartha Győző s. k.

Csató János s. k.

elnök.

Körödy Péter s. k.

titkár.

VI.

Az egyesület tagjainak névjegyzéké.

Védnök:

Lőnhart Ferencz, erdélyi püspök, ő cs. és apost. kir. Felségének valóságos belső titkos tanácsosa, pápa ő Szentségének házi Praelatusa stb.

Tiszteleti tagok:

Gróf Csáky Albin, volt vallás- és közoktatási miniszter, Budapestben.

Dr. Hampel József, a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának igazgatója, egyetemi tanár, Budapestben.

Hermannshorti Wettek Ferencz, tábornok Grácban.

Gróf Kunna Géza, a „Hunyadmegyei tört. régészeti társulat“ elnöke Maros-Németiben.

Pulszky Ferencz, az országos képtárak és múzeumok főigazgatója, Budapestben.

Dr. Szilágyi Sándor, az egyetemi könyvtár igazgatója Budapestben.

Örökös alapító tagok:

Báró Kemény Kálmán, v. b. t. t., főrendiházi tag.

Gyulafehérvár sz. kir. város.

Gyulafehérvári várbeli volt község vagyonát kezelő bizottság.

Rajnay Ignác, ügyvéd, Gyulafehérvárt.

Dr. Reiner Zsigmond, ügyvéd, író, Budapestben.

Középeßy Gyula, ny. államtisztviselő, Nagy-Váradon.

Alapító tagok:

Bürger Márton, birtokos, Krakkón.

Dregán János, bányabirtokos, Verespatakon.

Ebergényi Mózes, birtokos, Verespatakon.
 Első magyar általános biztosító társaság, Budapesten.
 Glück Mór, birtokos, Alvinczen.
 Rajnay Ignáczné, ügyvéd neje, Gyulafehérvárt.
 Reiner Francziska, főorvos özvegye, Budapesten.
 Dr. Reiner János, egyetemi m. tanár, ügyvéd Budapesten.
 Dr. Reiner Ignácz, miniszteri titkár, Budapesten.
 Szalánczy Lőrincz, birtokos, Fugodon

Tiszteletbeli elnökök :

Veszely Károly, cz. prépost, plebános, Borbándon.
 Zeyk Dániel, Alsófehérmegye főispánja, Nagy Enyeden.

Elnök :

Csató János, kir. tanácsos, Alsófehérmegye alispánja, Nagy-Enyeden.

Tiszteletbeli alelnök :

Novák Ferencz, kir. tanácsos, polgármester, Gyulafehérvárt.

Alelnökök :

Dr. Tódor József, kanonok, országgyűlési képviselő, Gyulafehérvárt.

Török Bertalan, Alsófehérmegye főjegyzője, Ferencz-József-rend lovagja, Nagy-Enyeden.

Első titkár :

Dr. Kóródy Péter, theol. tanár és tanulmányi felügyelő, Gyulafehérvárt.

Másod titkár :

Avéd Jákó, főgymn. igazgató, Gyulafehérvárt.

Múzeum és könyvtárór :

Dr. Cserni Béla, főgymn. tanár, Gyulafehérvárt.

Pénztárnok :

Frölich Gyula, gyógyszerész, Gyulafehérvárt.

Ellenőr :

Szentmiklós Jenő, főgymn. tanár, Gyulafehérvárt.

Ügyész :

Dr. Mohay Sándor, ügyvéd, orsz. képviselő, Gyulafehérvárt.

Választmányi tagok :

- Dr. Balás Endre, theol. tanár, Gyulafehérvárt.
 Bartha Győző, kir. törvényszéki bíró Gyulafehérvárt.
 Boér Béla, polgármester, Abrudbánya.
 Butyka Sándor, püspöki titkár, Gyulafehérvárt.
5. Csathó Ferencz, róm. kath. lelkész, Tövisen.
 Csiky László, kir. ügyész, Gyulafehérvárt.
 Csiky Miklós, főgymn. tanár, Gyulafehérvárt.
 Dr. Deutsch Mór, orvos, Gyulafehérvárt.
 Dr. Elekes Viktor, ev. ref. esperes, Gyulafehérvárt.
10. Fejér Géző, főgymn. tanár, Gyulafehérvárt.
 Fogarasi János, ny. Cszékesegyházi karnagy, Gyulafehérvárt.
 Gáspár János, tb. megyei főjegyző, Nagy Enyeden
 Gergely Ignác, kanonok, Gyulafehérvárt.
 Dr. Hartenbaum Simon, v. másodorvos, Gyulafehérvárt.
15. Imets F. Jákó, kanonok plebános, Gyulafehérvárt.
 Jónás Adolf, birtokos, Gyulafehérvárt.
 Kádár Miklós, v. tanácsos, Gyulafehérvárt.
 Képes Ferencz, rendőrkapitány, Abrudbánya.
 Kovács Simon, kanonok rector, Gyulafehérvárt.
20. La Borda Kálmán, ny. sőtárnok, Gyulafehérvárt.
 Makkai Domokos, főgymn. tanár, Nagy-Enyeden.
 Dr. Magyar Károly, megyei főorvos, Nagy-Enyeden.
 Dr. Máyer Ödön, ügyvéd, Gyulafehérvárt.
 Id. Mendel Manó, birtokos, Gyulafehérvárt.
25. Dr. Nagy Károly, orvos, Abrudbányán.
 Dr. Náthán Bernát, v. főorvos, Gyulafehérvárt.
 Nemes Sámuel, kir. törvényszéki elnök, Gyulafehérvárt.
 Pál István, cz. kanonok, r. k. igazgatótanácsi előadó, Kolozsvárt.
 Polonyi Gyula, m. k. posta-távirda felügyelő, Gyulafehérvárt.
30. Roska József, rendőrkapitány, Gyulafehérvárt.
 Sárdy Miklós, városi tanácsos, Gyulafehérvárt.

- Straubert Ödön, főgymn. tanár, Gyulafehérvár.
 Szalánczy Jenő, szolgabíró, Konczán.
 Szilágyi Farkas, ev. ref. lelkész, Nagy-Enyed.
 35. Szentgyörgyi Mór, gyógyszerész, Gyulafehérvárt.
 Tamási Aron, kanonok, Gyulafehérvárt.
 Vadady László, birtokos, Sárdon.
 Zeyk Kálmán, birtokos, Nagy-Enyeden.
 Zlamál Agost, főgymn. tanár, Gyulafehérvárt.

Összesen: 39.

Rendes tagok :

- Abrudbánya rendezett tanácsu város.
 Abrudfalva község.
 Ajtay K. Albert, nyomdatulajdonos, Kolozsvárt.
 Ajtay János bányabirtokos, Verespatakon
 5. Andréj Lajos, jegyző, Tátén.
 Bakk Endre, lovag, plebános, Vizaknán.
 Baráczy Albert, esperes, tegyintézeti lelkész, Nagy-Enyeden
 Baritz Viktor, körjegyző, Abrudfalván.
 Bándi Vazul, gymn. igazgató, Csik-Somlyónluj
 10. Bányai Károly, birtokos, Gyulafehérvárt.
 Barta Zsigmond, gymn. tanár Nagy-Enyeden.
 Biró Miklós, ügyvéd, Nagy-Enyeden.
 Dr. Bláha János, bányaorvos, Verespatakon.
 Bocskor Antal, kir. járásbíró, Nagy-Sikén.
 15. Bucsum község.
 Czirlea S. Péter, kereskedő, Gyulafehérvárt.
 Czirner József, kereskedő, Nagy-Enyed.
 Deák György, körjegyző, Alvinczen.
 Dekány Arpád, gymn. tanár, Kun Halason.
 20. Dekány Ernő, ny. főerdész, Borbándon.
 Deutsch Adolf, kereskedő, Gyulafehérvárt.
 Drája József, birtokos, Abrudfalván.
 Drumár Sándor, földbirtokos, Verespatakon.
 Éltes Ignác, ügyvédjelölt. Csik-Szeredában.
 25. Eröss József, főgymn. tanár, Gyulafehérvárt.
 Erdélyi Ede, vendéglős, Brassó.
 Fogarassy Mihály, nagybirtokos. Apanagyfaluban.
 Gabányi Endre, mérnök, Kolozsvárt.
 Glück Adolf, birtokos, Maros-Váradján.
 30. Glück Samu, birtokos, Alvinczen.

- Grün A. Samu, kereskedő, Nagy-Enyeden.
 Guardazon József, kir. törvsz. bíró, Gyulafehérvárt.
 Hetzegán Vazul, jegyző, Csórán.
 Hetzegán Nikefor, jegyző, Sós-patakon.
35. Herepey Károly, gymn. tanár, Nagy-Enyeden.
 Hesky János, bányaigazgató, Zalathnán.
 Hirsch Manó, kereskedő, Maros-Portuson.
 Horváth Miklós, megyei főszámvevő, Nagy-Enyeden.
 Höhn Károly, szolgabíró, Maros Ilyén.
40. Imreh Károly, főszolgabíró, Verespatakon.
 Issekutz János, ügyvéd, Gyulafehérvárt.
 Jakabffy Albert, kereskedő, Gyulafehérvárt.
 Jeney Arpád, főmérnök Gyulafehérvárt.
 Dr. Jeney Elek, ügyvéd, Nagy-Enyeden.
45. Jonás Géza, birtokos, Gyulafehérvárt.
 Jonás Gyula, birtokos, Gyulafehérvárt.
 Kádár György, jegyző, Csügeden.
 Dr. Keppich József, ügyvéd, Szászrégen.
 Id. Kerekes János, birtokos, Gyulafehérvárt.
50. Kerekes Mihály, ügyvéd, Nagy-Enyeden.
 Kerpenyes község.
 Király Pál, állangymn. igazgató, Fejértemplomban.
 Dr. Kodra Gyula, orvos, Nagy-Váradon.
 Korna község.
55. Kovács Gyula, polgármester, Nagy Enyeden.
 Körner József, kereskedő, Gyulafehérvárt.
 Löwy Bernát, tpenztári könyvvezető, Gyulafehérvárt.
 Lukács Mihály, birtokos, Zalathnán.
 Lukácsfy Viktor, orvos, Konezán.
60. Lunátsek Frigyes, birtokos, Kis Ludason.
 Medrea Joáchim, jegyző, Alvincz-Karnán.
 Dr. Mendel Bernát, orvos, Medgyesen.
 Ifj. Dr. Mendel Manó, orvos, Gyulafehérvárt.
 Moldován Lajos, gyógyszerész, Verespatakon.
65. Moreno Károly, kereskedő, Gyulafehérvárt.
 Muska község.
 Müller Mihály, tiszti ügyész, Nagy-Enyeden.
 Dr. Nagy Ignác, ügyvéd, Hátszegen.
 Dr. Nemes János, ügyvéd, Nagy-Szeben.

70. Németh Gyula, segédlelkész, Lövétén.
 Oelberg Gusztáv, bányaigazgató, Zalathnán.
 Pál Antal, finőveldei regens, tanár, Gyulafehérvárt.
 Persián Márton, városi pénztáros, Abrudbányán.
 Plesia János, körjegyző, Limbán.
75. Rákosi István, volt polgármester, Abrudbányán.
 Rheinbold Olivér, pénzügyigazgató, Nagy-Enyed.
 Róm. kath. főgymnázium, Gyulafehérvárt.
 Dr. Rottáridesz Mihály, kir. járásbíró, Oklándon.
 Sántha János, plebános, Magyar-Igen.
80. Sombory Sándor, rendőrkapitány, Nagy-Enyeden.
 Simonffy Alajos, főszolgabíró, Balásfalván.
 Sneff József, r. k. plebános, Verespatakon.
 Springer D. Albert, orvos, Gyulafehérvárt.
 Szohodol község.
85. Dr. Téri Ödön, kir. közjegyző, Gyulafehérvárt.
 Tolnai Ervin, ügynök, Bécsben.
 Tövis község.
 Tyok József, kir. törv. sz. irodatiszt, Gyulafehérvárt.
 Ürmössy Ferencz, orvos, Alvinczen.
90. Varga Sándor, finőveldei regens, tanár, Székely Udvarhelyt.
 Dr. Vass Albert, theol. tanár, Gyulafehérvárt.
 Városi képviselőtestület, Nagy Enyeden.
 Végh István kataszteri biztos, Nagy Enyeden.
 Verespatak község.
95. Verkóczy Károly, birtokos, Borberek.
 Wenetsek Mihály, bányafőmérnök, Zalathnán.
 Dr. Winkler Albert, orvos, Nagy-Enyeden.
 Zeyk Gábor, birtokos, Diódon.
 Zsakó István, kir. táblai bíró, Kolozsvárt.

Összesen : 99.

VII.

Azon társulatok, melyekkel az egylet csereviszonyban áll.

Annalen des k. k. naturhistorischen Hofmuseums, Bécs.

Barsvármegyei régészeti és történelmi bizotts. Aranyos-Maróth

Bácsbodrogmegyei történelmi társulat, Zombor.

Biharmegyei régészeti és történelmi egylet, Nagy-Várad.

Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat

Temesvár.

Délmagyarországi természettudományi társulat, Temesvár.

Erdélyi Múzeum-Egylet bölcelet-, nyelv- és történettudományi szakosztálya, Kolozsvár.

Erdélyi Múzeum-egylet orvos természettudományi szakosztálya Kolozsvárt.

Erdélyrészi kárpát-egyesület, Kolozsvárt.

Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat, Déva.

Kir. magyar természettudományi társulat, Budapest.

Königl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien, Stokholm.

Magyar történelmi társulat, Budapest.

Magyar tudományos Akademia Budapest.

Magyarországi kárpát-egyesület, Igló.

Magyar orvosok és természetvizsgálók társulata, Temesvár.

Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet, Magyaróvár.

Sopronmegyei régészeti társulat, Sopron.

Szepesmegyei történelmi társulat, Lőcse.

Trencsénmegyei természettudományi egylet, Trencsén.

Vasmegeyi régészeti egylet, Szombathely.

Verein für siebenbürgische Landeskunde, Nagy-Szeben.

Összesen : 22.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

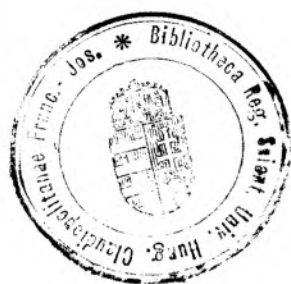

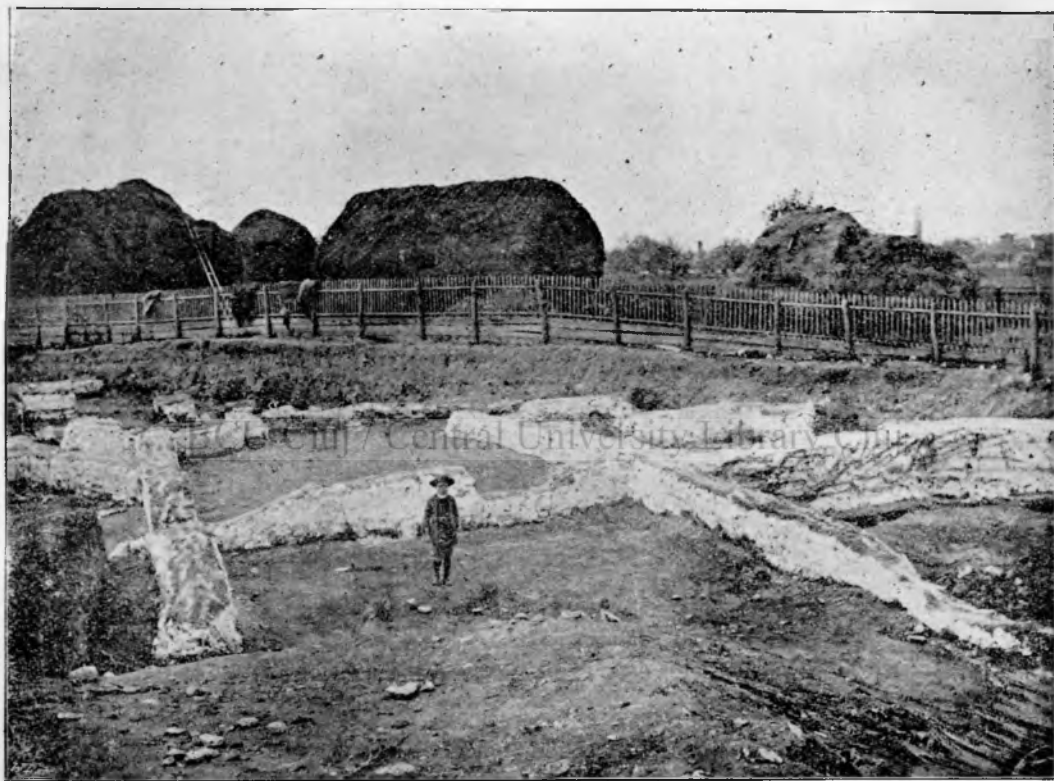

Apulumi maradványok (1895-ből) délnyugatról nézve. **7 tábla 1896.**

Fényk. Dr. Cserni Béla.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. tábla. 1896
Apulumi maradványok 1895-ből.) délkeletről nézve.

Fényk. Dr. Cserni Béla.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III. tábla. 1896.

Apulumi maradványok (1895-96) északról nézve.

Fényk. Dr. Cserni Béla.

Opulumi Maradványok.

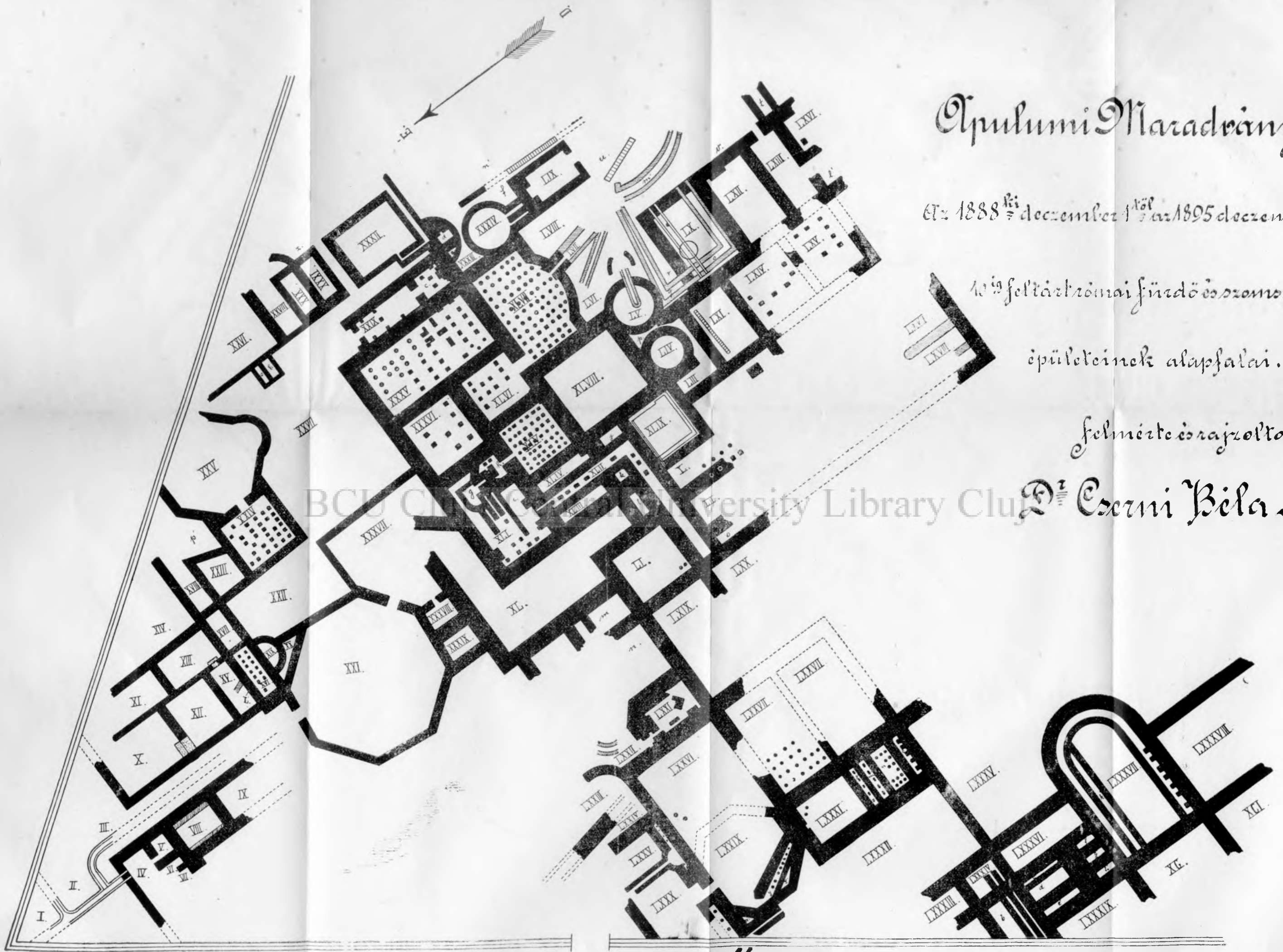
Az 1888^{iki} december 1^{étől} az 1895 december hó

ig feltártrómai fürdő és szomszéd

épületeinek alapjai.

felmérte és rajzolta

D^z Czerni Béla.

Kovács B. Albert könyvkötészete
Gyulafehérvárt

BCU Cluj / Central University Library Cluj